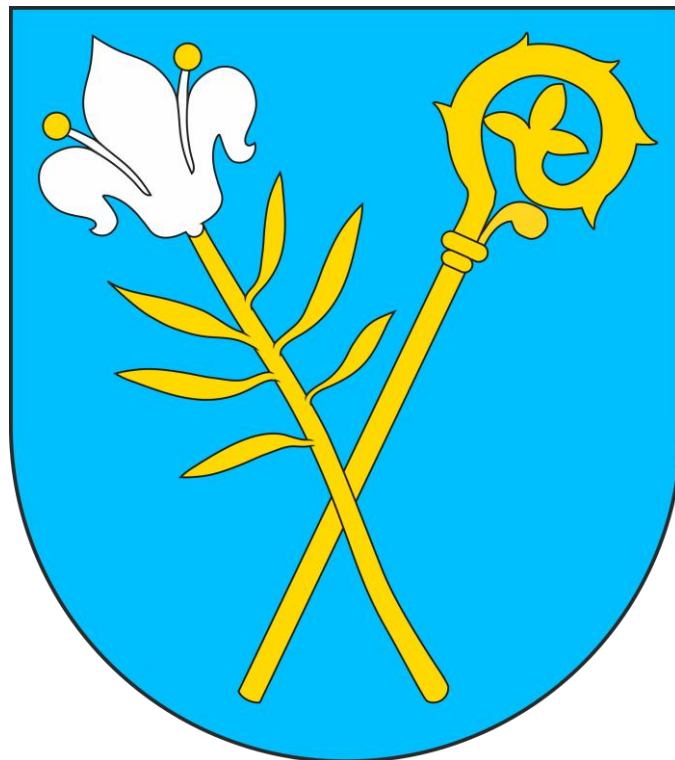

**GMINNY PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY DOMARADZ
NA LATA 2026-2029**

Domaradz, marzec 2026

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	5
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	6
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA.....	11
a. Dokumenty wykonane na poziomie kraju	11
b. Dokumenty wykonane na poziomie województwa	13
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	20
6. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ZASOBU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	27
a. Zarys historii obszaru gminy Domaradz	27
b. Krajobraz kulturowy	29
c. Zabytki nieruchome	31
d. Zabytki ruchome	47
e. Zabytki archeologiczne	52
f. Rejestr zabytków	55
7. OCENA ZASOBU ZABYTKOWEGO. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	59
8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	61
a. Zabytki nieruchome oraz krajobraz kulturowy	62
b. Zabytki ruchome	66
c. Zabytki archeologiczne	68
d. Rozpoznanie, dokumentowanie i popularyzowanie zasobów dziedzictwa kulturowego	71
9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	73
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	74
11. ANEKSY	
1. Wykaz zabytków nieruchomych gminy Domaradz ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków	76
2. Wykaz stanowisk archeologicznych w układzie alfabetycznym zlokalizowanych na obszarze gminy Domaradz, na podstawie badań powierzchniowych realizowanych w ramach programu badawczego Archeologiczne Zdjęcie Polski	80

1. WSTĘP

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami jest dokumentem który stanowi ważny element polityki samorządowej i jest wyrazem troski władz samorządowych o stan dziedzictwa narodowego. Program opieki nad zabytkami ma służyć zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy, a nakreślone kierunki działań mają stopniowo prowadzić do poprawy stanu zachowania zabytków oraz lepszego ich udostępnienia i wykorzystania pod kątem turystycznym. Równie istotnym zadaniem dokumentu jest wskazanie wartości krajobrazu kulturowego gminy oraz potrzeby utrwalenia świadomości w społecznościach lokalnych, związanej z koniecznością dbałości o dziedzictwo.

Lokalna społeczność w dłuższej perspektywie powinna zauważać efekty wcielania w życie zasad nakreślonych w gminnym programie. Aby tak się stało konieczne jest postrzeganie kultury, jako ważnego czynnika rozwoju ekonomicznego, uzupełniającego i wspierającego inne, priorytetowe płaszczyzny polityki samorządu. Działania gminy powinna cechować zasada zrównoważonego rozwoju, gdzie ochrona zabytków występuje równorzędnie z ochroną przyrody i potrzebami infrastrukturalnymi mieszkańców.

Warto w tym miejscu przytoczyć zasady współczesnej doktryny konserwatorskiej, których stosowanie powinno również obowiązywać władze samorządowe:

- primum non nocere (po pierwsze nie szkodzić).
- maksymalne poszanowanie oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych).
- minimalna niezbędna ingerencja (powstrzymywania się od działań niekoniecznych).
- zasada, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco.
- zasada czytelności i odróżnialności ingerencji.
- zasada odwracalności metod i materiałów.
- zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą zarówno konserwatorów – pracowników urzędów, profesjonalnych konserwatorów – restauratorów dzieł sztuki, konserwatorów architektów, urbanistów, budowlanców, archeologów, badaczy, pracowników samorządowych zajmujących się ochroną zabytków, właścicieli i użytkowników.

Gmina Domaradz posiadała „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Domaradz na lata 2018-2021” przyjęty Uchwałą Nr XLIII/268/2018 Rady Gminy Domaradz z dnia 14 sierpnia

2018r. Układ niniejszego opracowania zasadniczo nie uległ zmianie. Opiera się on na ogólnej charakterystyce zasobu zawartej w poprzednio obowiązującym programie, który został zaktualizowany, uzupełniony oraz częściowo poszerzony.

Pierwsze rozdziały niniejszego *Programu* (1-4) dotyczą ustawowych uwarunkowań formalno - prawnych odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego, ustawowych celów *Programu*. Analizują najważniejsze dokumenty, strategie, programy, ważne z punktu widzenia opieki nad zabytkami, zarówno opracowane na szczeblu centralnym jak i wojewódzkim. Jest to konieczne, gdyż *Program* powinien być zgodny z założeniami odnoszącymi się do ochrony i opieki nad zabytkami zarówno na szczeblu centralnym, czyli do polityki państwa w tym zakresie, jak również na poziomie województwa i powiatu.

W rozdziale 5 dokonano analizy wewnętrznych dokumentów obowiązujących na terenie gminy o znaczeniu strategicznym, mających istotny wpływ na dziedzictwo kulturowe w gminie.

Rozdział 6 zawiera kompleksową analizę zasobów dziedzictwa kulturowego gminy Domaradz, w tym przedstawienie najważniejszych etapów historycznego rozwoju gminy. Opisane zostały zabytki nieruchome, ruchome oraz archeologiczne.

Ocena stanu zachowania zabytków oraz analiza czynników sprzyjających i zagrażających ochronie dziedzictwa kulturowego na terenie gminy została opisana w kolejnym rozdziale.

Część 8 niniejszego *Programu* określa cele, kierunki działań i priorytety w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Rozdział kolejny prezentuje narzędzia organizacyjne, prawne i administracyjne służące realizacji programu oraz współpracę z instytucjami i podmiotami zewnętrznymi.

W ostatniej części *Programu* zostały omówione możliwe źródła finansowania działań, w tym środki własne gminy, dotacji, funduszy krajowych i zewnętrznych oraz zawarto część uzupełniającą dokument, zawierającą zestawienia i wykazy stanowiące materiał źródłowy do programu.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Obowiązek sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami określa zapis art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) który stanowi że;

1. Wójt, burmistrz lub prezydenta miasta sporządza na okres 4 lat program opieki nad zabytkami,
2. Gminny program opieki nad zabytkami podlega uchwaleniu przez rady (miasta, gminy, powiatu) po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
3. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
4. Z realizacji programu wójt, burmistrz lub prezydent sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia radzie.

Podstawą sporządzenia Programu jest Gminna Ewidencja Zabytków, założona w oparciu o przepisy wyżej cytowanej ustawy.

Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w świetle art. 87 ust. 2 ustawy. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

1. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
2. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
3. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
4. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
5. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
6. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.

Zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte zostały w **Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku** (Dz. U. z 1997r. Nr 78 poz. 483 ze zm) gdzie zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną, jako obowiązek państwa i każdego obywatela, w następujących zapisach:

- ✓ Art. 5 „(...) Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.
- ✓ Art. 6 „(...) Rzeczpospolita stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”.

Głównym aktem prawnym dotyczącym ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce jest **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2024r. poz. 1292). Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy.

- ✓ Art. 3: definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością, stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- ✓ Art. 4: objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

- ✓ Art. 5: określa, w sposób otwarty, kwestie opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robot budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.
- ✓ Art. 6 klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku

1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 2022 r. o kulturze (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393),
- f) instrumentami muzycznymi,

- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

✓ Art. 7 reguluje formy ochrony zabytków którymi są;

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa obowiązki oraz kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Obowiązki są określone m.in. w art. 22, pkt. 4 narzucającym obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków, art. 87 regulującym sporządzanie na okres czteroletni gminnych programów opieki nad zabytkami, oraz w art. 18 i 19 nakazujących uwzględnianie zapisów tych programów przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju, studiów uwarunkowań kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania, decyzji o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego.

W artykułach 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71 i 72 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zawarte są szczegółowe obowiązki samorządu dla zabytków objętych ochroną, które są własnością gminy lub są w jej posiadaniu. Ponadto art. 81 i 82 regulują możliwość udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały uregulowane w innych ustawach w tym ;

W ustawie o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990r., (*Dz. U. z 2025r. poz. 1153 ze zm.*) określone zostały zadania odnoszące się wprost lub pośrednio do ochrony zabytków. Mowa jest tam, iż do zakresu działania gminy należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym, niezastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów, a co za tym idzie również opieka nad zabytkami. Art. 7. ust. 1. doprecyzowuje, że zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy, co może się przekładać na działania związane z opieką nad zabytkami w kontekście: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, kultury, w tym bibliotek gminnych i innych placówek upowszechniania kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewieni, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy i współpracy z organizacjami pozarządowymi.

W ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (*Dz.U. z 2024r. poz.1130 ze zm.*). Określone zostały zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa mówi, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

W ustawie z dnia 7 lipca 1994r. prawo budowlane (*Dz. U. z 2025r. poz.418 ze zm.*) znalazły się unormowania działalności obejmującej sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów zabytkowych oraz zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Ustawa dotyczy także obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

W ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (*Dz. U. z 2025r. poz. 647, ze zm.*) zostały uregulowane zasady wydawania pozwolenia na wycinkę

i pielęgnację zieleni, definiuje wymóg uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz jego kompetencje w zakresie wydawania pozwoleń na podejmowanie prac polegających na usunięciu drzew lub krzewów z nieruchomości zabytkowej lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni.

W ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145, ze zm.). zostały określone zasady zbywania nieruchomości zabytkowych własności Skarbu Państwa bądź samorządu terytorialnego:

- ✓ art. 13 ust. 4 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- ✓ art. 13 ust. 5 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024r. poz. 87 ze zm.) zawarto zapisy mówiące, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo, i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego, organizujące działalność kulturalną, tworzą samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA.

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Domaradz jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwoje się Program połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym (gminnym). Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego. Mają one przede wszystkim wpływ na działania podejmowane przez gminy.

Dokumenty na poziomie kraju

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Rada Ministrów Uchwałą Nr 242 z dnia 8 grudnia 2023 roku przyjęła „**Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026**”. Jest to ważny i strategiczny dla polskiego państwa dokument, który wyznacza kierunki działań administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowania

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

- **Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami na poziomie województwa i powiatu**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Domaradz zgodny jest z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie podkarpackim na lata 2022-2025.

Samorząd Województwa realizując zapisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami sporządza na okres 4 lat wojewódzki, program opieki nad zabytkami, który ma na celu w szczególności:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Uchwałą Nr LVI/972/22 Sejmik Województwa Podkarpackiego 28 grudnia 2022 r. przyjął Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w województwie podkarpackim na lata 2022-2025. Jako główny cel strategiczny kolejnej edycji *Programu* należy uznać wzmocnienie systemu ochrony zabytków w celu kształtowania pamięci i szacunku dla przeszłości jako siły budującej więź społeczną i otwierającej nowe perspektywy rozwoju w przyszłości

Służyć temu mają następujące priorytety:

PRIORYTET I Rozwijanie i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym, w tym o zabytkach oraz o roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju - budowanie więzi społecznych oraz świadomości znaczenia i celów ochrony dziedzictwa kulturowego /działania badawcze, edukacyjne, promocyjne/

PRIORYTET II Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym, w szczególności zabytkami jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa. /działania w sferze materialnej ochrony oraz użytkowania zasobu zabytkowego/

PRIORYTET III Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym województwa podkarpackiego. /działania organizacyjne i zarządcze, koordynacja i współpraca, dążenie do efektu synergii działań/

Celowi strategicznemu programu, jak również wyznaczonym priorytetom podporządkowane są przyjęte w Programie kierunki działań oraz zadania. Dobór zadań wynika z kompetencji ustawowych samorządu województwa, w tym z połączenia koncepcji strategicznej z wymogami zawartymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami odnośnie merytorycznej zawartości programów opieki nad zabytkami. Dla realizacji celów programu wskazuje się kierunki działań związane ze strefą edukacyjno – informacyjną dla priorytetu 1, działania finansowo - interwencyjne dla priorytetu 2 oraz dla priorytetu 3 aktywność organizacyjną służącą budowaniu współdziałania i wykorzystywaniu potencjału organów administracji rządowej, samorządowej oraz struktur pozarządowych i społecznych w tworzeniu warunków dla skutecznego sprawowania ochrony i opieki nad zabytkami, przy akceptacji i wsparciu społeczności województwa.

Warto zaznaczyć, iż w Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami zwrócono uwagę na zabytki znajdujące się na terenie gminy Domaradz. Wspomniano o takich zabytkach jak:

- kościoły w Golcowej i Domaradzu,
- malowidła Jana Tabińskiego w Golcowej

Kościoły w Golcowej i Domaradzu są ujęte jako ważne zabytki sakralne regionu, podlegają konkretnym działaniom konserwatorskim oraz wpisują się w priorytet ochrony dziedzictwa

kulturowego województwa podkarpackiego, zwłaszcza w zakresie zachowania historycznych zespołów kościelnych.

Zapisy dotyczące malowideł Jana Tabińskiego w Golcowej pojawiają się w ramach opisu wyposażenia i wartości artystycznej kościoła. W dokumencie wskazuje się, że istotnym elementem wyposażenia kościoła w Golcowej jest polichromia wykonana po 1887 r. przez Jana Tabińskiego. Obejmuje ona dekorację ścian i stropów w formie malowanych podziałów architektonicznych, ornamentyki oraz scen figuralnych o charakterze historyzującym. Malowidła te stanowią cenny przykład XIX-wiecznego malarstwa sakralnego i podlegają ochronie jako integralna część zabytkowego wnętrza.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego -Perspektywa 2030

Kolejnym istotnym dokumentem, który będzie miał wpływ na niniejszy program to obowiązujący Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego. Uchwalony został Uchwałą Nr XLVIII/522/2002 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 30 sierpnia 2002 r. (Dz. Urz. Województwa Podkarpackiego z 17 października 2002 r. Nr 64, poz. 1320). Został on opracowany w oparciu o przepisy ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym z 1994 r. jako podstawowe narzędzie prowadzenia przez władze samorządowe województwa polityki regionalnej, w tym kształtowania i utrzymania ładu przestrzennego. Ze względu na konieczność dostosowania do obowiązujących przepisów prawa oraz przyjętych dokumentów i programów krajowych i wojewódzkich projekt zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego został opracowany jako nowa edycja planu i uchwalony Uchwałą Nr LIX/930/18 z dnia 27 sierpnia 2018r.

Plan jest dokumentem planistycznym, który odnosi się do zagadnień istotnych dla właściwego funkcjonowania przestrzeni całego województwa. Wśród mocnych stron województwa wymienia się dużą różnorodność i bogactwo materialnego dziedzictwa kulturowego, wynikającego między innymi z historycznej wielokulturowości regionu. Wskazuje się, że na jakość krajobrazu kulturowego niekorzystnie wpływają m.in. brak ładu i niska jakość zagospodarowania przestrzennego, zanik tradycyjnego budownictwa wiejskiego i małomiasteczkowego, niedostateczna ochrona zasobów zabytkowych pozostających poza rejestrem. Przyjęta polityka przestrzenna ma na celu ochronę cennych zabytków dziedzictwa kulturowego i przeciwdziałanie niekorzystnym zjawiskom.

Głównymi celami polityki przestrzennej są:

- Zachowanie i ochrona zabytkowych obiektów i założeń przestrzennych,
- Zachowanie i ochrona walorów przestrzeni w tym walorów krajobrazu kulturowego,
- Zachowanie i ochrona współczesnego materialnego dziedzictwa kulturowego,
- Rozwijanie sieci szlaków kulturowych jako istotnego elementu spajającego zasoby kulturowe województwa,
- Ochrona pozostałych zasobów i elementów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów niematerialnych.

W „Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030” gmina Domaradz jest zaliczona do Obszaru Funkcjonalnego Pogórzy Karpackich. To jeden z obszarów funkcjonalnych o znaczeniu regionalnym wyznaczonych w planie województwa. Obejmuje on pas pogórzy w środkowej i południowej części regionu (m.in. Pogórze Dynowskie i Strzyżowskie), gdzie leży Domaradz. W planie wojewódzkim Domaradz nie jest opisany indywidualnie, ale jest włączony do Obszaru Funkcjonalnego Pogórzy Karpackich, dla którego przewidziano rozwój oparty głównie na turystyce, rolnictwie i ochronie krajobrazu pogórskiego.

Strategia Rozwoju Województwa - Podkarpackie 2030

Ważnym dokumentem określającym działania gminy w zakresie dziedzictwa kulturowego jest Strategia Rozwoju Województwa - Podkarpackiego 2030. Głównym celem Strategii jest "odpowiedzialne i efektywne wykorzystanie zasobów endo i egzogenicznych regionu, zapewniające trwałe, zrównoważony i terytorialnie równomierny rozwój gospodarczy oraz wysoką jakość życia mieszkańców województwa.

W Strategii wymieniono obszary i priorytety z poszczególnymi celami. Poniżej wymieniono te, które dotyczą ochrony dziedzictwa kulturowego.

Obszar 2 - Kapitał ludzki i społeczny - kultura i dziedzictwo kulturowe;

- 1) tworzenie warunków dla upowszechniania kultury, rozwijania form działalności kulturalnej i interpretacji dziedzictwa wraz ze zwiększeniem kompetencji kulturowych mieszkańców.

Zakładane działania:

- ✓ monitorowanie inicjatyw oraz prowadzenie badań w obszarze kultury we współpracy z przedstawicielami sektora kultury, edukacji i instytucjami naukowo-badawczymi;
- ✓ tworzenie bogatej oferty kulturalnej wraz z poprawą jej dostępności oraz inicjowanie działań na rzecz zwiększenia uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych i budowy więzi lokalnych;
- ✓ inicjowanie działań mających na celu popularyzację kultury i dziedzictwa, w tym dziedzictwa niematerialnego i kultury technicznej, jako elementu umacniania tożsamości regionalnej oraz pomnażania kapitału ludzkiego i społecznego;
- ✓ stwarzanie warunków w sprzyjających wzrostowi kompetencji kulturowych oraz artystycznych mieszkańców regionu, m.in. poprzez rozwój edukacji kulturowej;
- ✓ wsparcie twórców oraz stymulowanie rozwoju kultury poprzez dedykowane programy stypendialne, konkursy i nagrody tematyczne;
- ✓ promocja regionu oraz popularyzacja jego kultury poprzez rozwój turystyki kulturowej;
- ✓ rozwój działań i form instytucjonalnej ochrony i popularyzacji dziedzictwa Kresów, w tym Portalu Muzeum Dziedzictwa Kresów Dawnej Rzeczypospolitej;
- ✓ stworzenie Podkarpackiego Szlaku Filmowego wychodzącego naprzeciw potrzebie opracowania i upowszechniania filmowego dziedzictwa kulturowego regionu oraz przygotowanie oferty profesjonalnych wydarzeń filmowych.

2) Wzmacnianie współpracy i partnerstwa na rzecz wykorzystania regionalnych zasobów dziedzictwa jako potencjału rozwojowego.

Zakładane działania:

- ✓ realizacja projektów kulturowych o randze ponadregionalnej i międzynarodowej;
- ✓ integracja działań z przedsięwzięciami w obszarze przemysłów kultury, w szczególności przemysłu filmowego;
- ✓ inicjowanie i wspieranie procesów na rzecz tworzenie silnych marek kulturowych o znaczeniu ogólnopolskim i międzynarodowym;
- ✓ sieciowanie podmiotów zaangażowanych w tworzenie, ochronę, udostępnianie, popularyzację kultury oraz dziedzictwa kulturowego w celu integracji działań w obszarze kultury, w tym indeksu kultury jako cyklicznej konferencji i wydarzeń towarzyszących

3) Infrastruktura kultury i zwiększenie atrakcyjności dziedzictwa kulturowego.

Zakładane działania:

- ✓ ochrona obiektów zabytkowych i miejsc cennych kulturowo jako element działań prorozwojowych i prospołecznych;
- ✓ restauracja i adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym przemysłowego, w celu tworzenia innowacyjnych produktów kulturowych i turystycznych;
- ✓ poprawa jakości, poszerzanie i budowa nowej infrastruktury kultury, m.in. poprzez realizację projektów adaptacyjnych, modyfikacyjnych i technologicznych w instytucjach kultury;
- ✓ realizacja projektów digitalizacyjnych oraz informatycznych mających na celu ułatwienie i poszerzenie dostępu do kultury;
- ✓ budowa Podkarpackiej Galerii Słowa i Obrazu (nowej siedziby biblioteki wojewódzkiej w Rzeszowie) w celu podniesienia efektywności edukacji kulturowej i poziomu kształcenia ustawicznego oraz zwiększenia potencjału funkcjonalnego samorządowych instytucji kultury, a także artystycznego i architektonicznego potencjału regionu;
- ✓ rozwój Podkarpackiego Centrum Nauki „Łukasiewicz” jako przestrzeni kooperacji nauki z kulturą i dziedzictwem oraz wiodącego ośrodka budowy kapitału ludzkiego i społecznego.

Strategia Rozwoju Ponadlokalnego Związku Powiatowo – Gminnego „Partnerstwo Gmin Powiatu Brzozowskiego: do roku 2030

Strategia Rozwoju Powiatu Brzozowskiego do roku 2030 przyjęta została uchwałą Nr VIII/56/24 Rady Powiatu Brzozowskiego z dnia 18 grudnia 20204 roku

Strategia definiuje kluczowe kierunki dotyczące rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru, wynikające z istniejących uwarunkowań społecznych, ekonomicznych, środowiskowych i infrastrukturalnych, będące podstawą jego konkurencyjności. Dokument został opracowany w ramach procesu przygotowania Strategii Rozwoju dla Powiatu brzozowskiego, która uwzględnia syntezę diagnozy wraz z analizą problemów, potrzeb i potencjałów rozwojowych, wyłonionych wizji i celów strategicznych wraz z listą projektów proponowanych do realizacji oraz sposobów realizacji strategii

Celem dokumentu jest określenie pożądanych wyzwań i kierunków rozwojowych Powiatu brzozowskiego, mających na celu poprawę jakości życia jego mieszkańców, a także wzrost konkurencyjności obszaru. Strategia jest wynikiem podjętych decyzji strategicznych – wyboru kluczowych kierunków rozwojowych i koncentracji interwencji na wyzwaniach, wypracowanych w procesie uspołecznionym, których efektem jest propozycja projektów strategicznych.

Niniejsza Strategia przewidziana jest na okres do roku 2030 i ma być podstawą do kształtowania propozycji projektów i inwestycji do realizacji w oparciu o wyznaczoną wizję obszaru i cele strategiczne, w tym w szczególności do realizacji działań w oparciu o pozyskane środki zewnętrzne publiczne i prywatne. W opracowaniu uwzględniono dostępne dane zastane i wygenerowane w trakcie procesu, w tym wnioski z przeprowadzonego procesu diagnostycznego.

W rozdziale dotyczącym diagnozy obszaru istotną informacją jest charakterystyka obszaru. Ziemia brzozowska może poszczycić się nie tylko wybitnymi walorami przyrodniczymi ale również unikatowymi w skali europejskiej zabytkami kultury materialnej. Brylantami wśród brzozowskich skarbów są gotyckie kościoły drewniane, cerkwie, świątynie barokowe, zabytki architektury rezydencjonalnej. Drewniane kościoły gotyckie w Haczowie i Bliznem – zostały 4 lipca 2003 r. wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO, jako zabytki szczególnie cenne historycznie, ciekawe architektonicznie i najlepiej zachowane konstrukcyjnie.

Diagnoza wymiaru środowiskowo-przestrzennego Powiatu brzozowskiego obejmuje analizę sytuacji wynikającej z położenia obszaru i charakterystyki środowiska naturalnego, a także procesów zachodzących w zakresie turystyki, rekreacji i kultury, mobilności, odnawialnych źródeł energii.

Celem diagnozy sytuacji środowiskowo-przestrzennej jest uchwycenie specyfiki przestrzennej i geograficznej wpływającej na pozostałe wymiary – społeczny i gospodarczy. Elementy te stanowią podstawę do generowania produktów i usług i prowadzenia działalności publicznej i gospodarczej, bazę do rozwoju turystyki, rekreacji, oferty kulturalnej, poprzez atrakcyjność przestrzeni, ale także konieczność zapewnienia odpowiedniej dostępności komunikacyjnej, zarówno zewnętrznej, jak i wewnętrznej, co w całości tworzy przestrzeń do funkcjonowania mieszkańców.

Podsumowanie wymiaru środowiskowo-przestrzennego obszaru powiatu brzozowskiego znajduje się pomiędzy mocnymi i rozpoznawalnymi obszarami funkcjonalnymi województwa podkarpackiego (OF Rzeszowa, OF Krosna, Bieszczady). Obszar powiatu posiada cenne zasoby przyrodnicze i liczne tereny chronione. Krajobraz jest łagodny, pagórkowaty i lesisty. Obszar

powiatu nie jest mocno rozwinięty turystycznie. Baza noclegowa jest skromna, dostosowana do skali ruchu turystycznego. Największymi zasobami turystycznymi regionu są obiekty sakralne UNESCO, a także czysta przyroda.

W strategii opisano obszar funkcjonalny Związku Powiatowo-Gminnego „Partnerstwo Gmin Powiatu Brzozowskiego”, który obejmuje gminy powiatu brzozowskiego (w tym Domaradz). Dokument wskazuje, że strategia określa kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego całego obszaru związku, wynikające z uwarunkowań społecznych, ekonomicznych i środowiskowych.

W ramach strategii planowane są m.in.:

- rozwój turystyki i produktów turystycznych regionu,
- rozwój infrastruktury rekreacyjnej i sportowej,
- poprawa infrastruktury drogowej i komunikacyjnej,
- wspólne projekty dotyczące dziedzictwa kulturowego i promocji regionu.

Na etapie prac nad strategią prowadzono np. działania dotyczące koncepcji produktu turystycznego dla obszaru partnerstwa, w których uczestniczą również mieszkańcy i instytucje z gminy Domaradz.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Domaradz.

Jednym z najważniejszych dokumentów obowiązujących na terenie gminy jest Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Domaradz, przyjęty uchwałą Rady Gminy Domaradz Nr XIV/101/2000 z dnia 8 marca 2000 roku. Studium ma bardzo duże znaczenie dla prawidłowej realizacji ochrony dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Ustalenia tam zawarte rzutują w następstwie na dalszą politykę gminy odnoszącą się do ochrony zabytków, a ustalaną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzjach o warunkach zabudowy. Dodatkowo w studium zawarta jest spójna koncepcja rozwoju gminy oraz poszczególnych branż ważnych

z punktu widzenia lokalnych społeczności, które mogą znacząco wpływać na jakość ochrony i stan zachowania zabytków.

W Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy, na wstępie, w rozdziale dotyczącym uwarunkowań, wśród głównych celów rozwojowych między innymi znalazły się odniesienia do dziedzictwa kulturowego mówiące o potrzebie wykorzystania lokalnych zasobów środowiska kulturowego (przez co należy rozumieć również potencjał obiektów zabytkowych). Wśród celów strategicznych zapisano m.in. „utrzymanie ciągłości kulturowej poprzez zachowanie duchowego i materialnego dziedzictwa kulturowego w połączeniu z rozwojem rekreacji, sportu i turystyki”.

Wśród głównych kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy wprowadzono zapis o konieczności prowadzenia działań ochronnych w odniesieniu do wartości kulturowych i krajobrazowych. Dodatkowo pojawia się tutaj postulat uporządkowania zagospodarowania i zabudowy poprzez przestrzeganie zasad ładu przestrzennego.

W rozdziale pn. „Zasadnicze kierunki polityki przestrzennej przyjęte dla całej gminy” bardzo ogólnie omówiona została ochrona dziedzictwa kulturowego. Zawarto tutaj zapisy koncentrujące się na zachowaniu obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie. Dodatkowo ochronie podlegać miałyby otoczenie obiektów zabytkowych, a one same zostałyby wprężnięte w politykę rozwoju turystyki na terenie gminy. Instrumenty służące tym celom polegałyby na: utrzymywaniu i użytkowaniu obiektów zabytkowych według wytycznych konserwatorskich, stosowaniu restrykcji wobec podmiotów naruszających zasady ochrony zabytków, wspomaganiu finansowym i prawnym obiektów zabytkowych narażonych na zniszczenie, bądź degradację, a także stosowanie preferencji dla właścicieli obiektów zabytkowych prawidłowo realizujących doktrynę konserwatorską w stosunku do zabytków.

W instrumentarium służącym realizacji polityki przestrzennej gminy znalazł się zapis o sporządzeniu wykazów obiektów zabytkowych zagrożonych degradacją, i na jego podstawie stworzenie programu gminy mającego na celu zapobieganie takim zagrożeniom.

Na załącznikach graficznych do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego bardzo nieczytelnie oznaczono zabytki nieruchome oraz stanowiska archeologiczne. Nie wprowadzono oznaczenia zabytków wpisanych do rejestru w granicach wyznaczonych w decyzjach o wpisie do rejestru. Ponadto brak jest wyznaczonych stref ochronnych dla krajobrazu wokół najważniejszych zabytków. Stanowiska archeologiczne oznaczono jedynie symbolicznie, bez oddania ich rzeczywistego zasięgu w terenie, co przekładać się będzie na nieprawidłowe oznaczanie tych zabytków w dokumentach opracowywanych na podstawie studium.

Podsumowując należy stwierdzić, że studium zbyt ogólnikowo traktuje temat dziedzictwa kulturowego gminy. Na plus dokumentu należy zaliczyć, iż pojawiają się tutaj zapisy dotyczące ochrony szeroko pojętego krajobrazu gminy. Natomiast rozdział opisujący walory turystyczne, które mają być rozwijane w oparciu o zalety przyrodnicze gminy całkowicie pomija potencjał obiektów zabytkowych, zwłaszcza drewnianych gotyckich kościołów z Domaradza i Golcowej.

W pełni zasadnym wydaje się być postulat uaktualnienia studium w odniesieniu do zakresu związanego z dziedzictwem kulturowym. Warto byłoby umieścić w nim pełen wykaz zabytków figurujących w ewidencji zabytków, tzn. zabytków nieruchomych i stanowisk archeologicznych. W studium koniecznie powinna zostać wyartykułowana wyjątkowa wartość drewnianych kościołów z Domaradza i Golcowej. Rzetelniejsze opracowanie całości tematyki związanej z dziedzictwem kulturowym będzie się pozytywnie przekładać na jakość ochrony poszczególnych obiektów zabytkowych oraz na wzrost potencjału turystycznego gminy.

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedury sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (**MPZP**). Ustawy te stanowią także podstawy uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ochrona zabytków i opieka nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP.

W planach w szczególności:

- ✓ uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- ✓ określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

- ✓ ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- ✓ uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytkóww nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parkóww kulturowych;
- ✓ uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- ✓ w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujecie obszary, na kt6rych obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytk6w.

Zgodnie z powyższym MPZP jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące i nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą.

Na terenie Gminy Domaradz obowiązuje łącznie 7 Fragmentarycznych Miejsowych Plany Zagospodarowania Przestrzennego. Powierzchnia gminy objęta miejscowymi (fragmentarycznymi) planami zagospodarowania przestrzennego wynosi 27,20 ha, co stanowi zaledwie 0,5 % powierzchni gminy.

W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (MPZP) obowiązujących na terenie gminy Domaradz znajdują się zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków.

W dokumentach planistycznych dotyczących gminy podkreśla się, że jej ważnym elementem dziedzictwa są m.in.:

- drewniane kościoły w Domaradzu i Golcowej,
- kapliczki i inne obiekty małej architektury sakralnej,
- historyczne zespoły zabudowy.

Dlatego w planach przestrzennych stosuje się regulacje mające chronić krajobraz kulturowy i otoczenie tych obiektów.

Strategia Rozwoju Gminy Domaradz na lata 2022-2031

Strategia Rozwoju Gminy Domaradz na lata 2022 – 2031 została przyjęta Uchwałą Nr XLIV.266.2022 Rady Gminy Domaradz z dnia 04 listopada 2022 roku. Strategia Rozwoju Gminy Domaradz na lata 2022-2031 jest podstawowym instrumentem długofalowego zarządzania Gminą. Określa ona nadrzędne kierunki rozwoju Gminy w perspektywie do 2031 roku oraz pozwala na zapewnienie ciągłości i trwałości działania władz Gminy, niezależnie od zmieniających się uwarunkowań. Umożliwia ona również efektywne gospodarowanie własnymi zasobami, takimi jak: środowisko przyrodnicze i kulturowe, zasoby ludzkie, infrastrukturalne, czy środki finansowe oraz stanowi formalną podstawę do przygotowania i oceny wniosków o finansowanie zadań ze źródeł zewnętrznych. Strategia Rozwoju Gminy Domaradz na lata 2022-2031 jest dokumentem nadrzędnym względem innych dokumentów planistyczno-strategicznych obowiązujących w Gminie Domaradz, a także spójny z dokumentami wyższego rzędu – Strategią rozwoju województwa - Podkarpackie 2030 roku oraz Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2030. Będzie ona wyznaczała również ramy dla planów i programów powstających w Gminie podczas jej obowiązywania. Została ona opracowana na podstawie aktualnych dokumentów planistycznych, sprawozdań oraz danych statystycznych. Podstawowym dokumentem prawnym wykorzystywanym podczas przygotowania Strategii była ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym oraz ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Ponadto wzięto również pod uwagę zapisy poprzedniej, nieaktualnej Strategii Rozwoju Gminy Domaradz, obowiązującej do 2015 roku. Ważnym elementem w pracach nad Strategią była partycypacja społeczna. Diagnoza strategiczna została uzupełniona o analizę ankiet wypełnionych przez mieszkańców.

Określona została misja dla Gminy która brzmi: *”Gmina Domaradz położona na obszarze Pogórza Dynowskiego i Strzyżowskiego kreuje dla swoich mieszkańców możliwie najwyższy poziom życia, systematycznie podwyższając poziom zaspokojenia potrzeb społecznych, rozwijając potencjał techniczny, dbając o potencjał środowiskowy i wspierając rozwój przedsiębiorczości. Wykorzystując potencjał wynikający z lokalizacji przy trasie Via Carpatia i rozwijającej się lokalnej infrastruktury technicznej, w tym turystycznej, jest otwarta na inwestorów i turystów”.*

Na podstawie diagnozy aktualnego stanu Gminy Domaradz, jej sytuacji przestrzennej, gospodarczej i społecznej oraz uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych, a także dążąc do osiągnięcia stanu gminy opisanego w misji rozwoju określono 7 celów strategicznych dla 3 głównych wyznaczonych wcześniej sfer funkcjonowania gminy.

W sferze społecznej:

Poprawa warunków i jakości życia mieszkańców Gminy Domaradz;

1. Poprawa warunków do rozwoju gospodarczego i zatrudnienia
2. Poprawa warunków zamieszkiwania
3. Poprawa dostępności zorganizowanych form opieki nad seniorami, osobami z niepełnosprawnościami i przewlekle chorymi
4. Poprawa dostępności opieki dla osób w sytuacjach kryzysowych
5. Wzrost bezpieczeństwa użytkowników ruchu drogowego
6. Poprawa bezpieczeństwa mieszkańców
7. Poprawa oferty spędzania wolnego czasu dla dzieci i młodzieży
8. Poprawa dostępności opieki terapeutycznej i psychologicznej dla dzieci i młodzieży
9. Zwiększona aktywność sportowa dzieci i młodzieży
10. Zwiększenie udziału mieszkańców w życiu kulturalnym
11. Zwiększone możliwości uprawiania sportu i rekreacji
12. Zwiększenie aktywności społecznej mieszkańców
13. Poprawa dostosowania oferty transportu publicznego do potrzeb mieszkańców

W sferze potencjałów i zasobów Gminy:

Poprawa stanu rozwoju zasobów i potencjału technicznego;

1. Poprawa stanu infrastruktury drogowej
2. Poprawa stanu rozwoju sieci wodno-kanalizacyjnej
3. Poprawa stanu technicznego i standardu budynków użyteczności publicznej
4. Zmniejszenie zagrożenia powodzią oraz suszą
5. Poprawa stanu zabezpieczenia p.poż
6. Rozbudowa infrastruktury społecznej

Poprawa gospodarki przestrzennej w Gminie;

1. Uporządkowanie gospodarki przestrzennej
2. Aktywizacja i rewitalizacja obszarów zdegradowanych

Poprawa stanu zachowania dziedzictwa kulturowego Gminy;

1. Zahamowanie zaniku lokalnych tradycji i zwyczajów ludowych

2. Rozszerzenie możliwości funkcjonowania Gminnego Ośrodka Kultury wraz z bibliotekami

Poprawa stanu środowiska naturalnego;

1. Zmniejszenie zanieczyszczenia środowiska śmieciami, ściekami komunalnymi i niską emisją
2. Racjonalne wykorzystanie wody

Podniesienie aktywności zawodowej mieszkańców i poprawa jakości życia w Gminie;

1. Zmniejszenie zjawiska bierności zawodowej
2. Poprawa warunków życia na terenie Gminy

W sferze gospodarczej i promocji Gminy:

Poprawa atrakcyjności gospodarczej Gminy;

1. Poprawa warunków do rozwoju gospodarczego
2. Wzrost znaczenia turystyki w gminie
3. Rolnictwo dostosowane do potrzeb lokalnego rynku
4. Poprawa standardu i jakości życia

W „Strategii Rozwoju Gminy Domaradz na lata 2022–2031” pojawiają się odniesienia do dziedzictwa kulturowego i zabytków. Strategia wskazuje, że zabytki i dziedzictwo kulturowe są jednym z zasobów rozwojowych gminy, które mogą być wykorzystywane w turystyce i promocji regionu. W dokumentach strategicznych podkreśla się, że lokalne dziedzictwo historyczne oraz tradycja stanowią element budowania tożsamości lokalnej i atrakcyjności turystycznej gminy.

6. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ZASOBU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

a) Zarys historyczny obszaru gminy Domaradz

Gmina Domaradz położona jest w środkowo-południowej części województwa podkarpackiego, w granicach powiatu brzozowskiego. Pod względem powierzchni należy do mniejszych jednostek samorządu terytorialnego w regionie. Istotnym czynnikiem determinującym rozwój osadniczy i gospodarczy gminy jest jej położenie komunikacyjne – przez miejscowość Domaradz przebiega droga krajowa nr 19, łącząca Radom, Rzeszów i Barwinek. Gmina oddalona jest o ok. 45 km na południe od Rzeszowa, 15 km na północ od Brzozowa – siedziby powiatu – oraz ok. 28 km na północny wschód od Krosna. Graniczy z gminami: Niebylec, Dynów, Nozdrzec, Brzozów oraz Jasienica Rosielna.

Obecny kształt administracyjny gmina Domaradz uzyskała z dniem 1 lipca 1976 r. W jej skład wchodzi trzy miejscowości stanowiące odrębne sołectwa: Domaradz, Barycz oraz Golcowa. Powierzchnia gminy wynosi 56,72 km², natomiast według danych aktualnych na rok 2025 gminę zamieszkuje około 5 940 mieszkańców. Uwarunkowania przestrzenne, historyczne i kulturowe gminy tworzą istotne tło dla zachowanego do dziś zasobu dziedzictwa kulturowego, stanowiącego przedmiot ochrony i opieki w ramach niniejszego Programu.

Barycz

Barycz położona jest w górnym biegu potoku Baryczka, którego dolny odcinek przechodzi w wieś Wesoła. Miejscowość zlokalizowana jest na północny wschód od Domaradza, przy drodze prowadzącej w kierunku Przemyśla. Najstarsze wzmianki o Baryczy pochodzą z 1462 r. i zawarte są w akcie fundacji kościoła w Wesolej, gdzie odnotowano istnienie osady określanej jako „Nowa Wieś”, utożsamianej z późniejszą Baryczą. W drugiej połowie XV w. miejscowość należała do Małgorzaty z Dynowa oraz Anny z Rzeszowa i była zamieszкана przez ludność polską. W 1522 r. funkcjonowały tu 22 gospodarstwa, karczma oraz młyn. Barycz znana była również z tradycji olejarskich, związanych z lokalną produkcją oleju tłoczonego w wiejskich warsztatach, co stanowi ważny element niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy.

Domaradz

Domaradz jest najstarszą i centralną miejscowością gminy. Został założony w XIV w., a jego nazwa występowała w źródłach historycznych w różnych formach językowych, m.in. Domorad,

Domarathsky, Domaraczsky czy Domarath. Pochodzenie nazwy nie jest jednoznacznie wyjaśnione, jednak przypuszcza się, że wywodzi się ona od dawnego imienia lub nazwiska. Pierwsza wzmianka źródłowa o Domaradzu pochodzi z aktu lokacyjnego wydanego przez króla Kazimierza Wielkiego w 1359 r., na mocy którego wieś otrzymała prawo magdeburskie i pozostawała własnością królewską. W 1384 r. królowa Maria, władczyni Węgier, przekazała Domaradz biskupstwu przemyskiemu, włączając go w skład tzw. Klucza Brzozowskiego.

W okresie staropolskim Domaradz pełnił funkcję niewielkiego ośrodka miejskiego, co było konsekwencją jego położenia na ważnym szlaku komunikacyjnym łączącym południowe obszary kraju z Małopolską. Krzyżowanie się dróg sprzyjało rozwojowi handlu i rzemiosła. W latach 1863–1890, w okresie zaboru austriackiego, miejscowość ponownie uzyskała prawa miasteczka. Późniejsze osłabienie gospodarcze, wynikające z polityki administracyjnej zaborcy, doprowadziło jednak do regresu Domaradza oraz innych małych ośrodków miejskich regionu.

W czasie II wojny światowej na terenie Domaradza działały struktury konspiracyjne, w tym Armia Krajowa i Bataliony Chłopskie. Część mieszkańców została wywieziona na przymusowe roboty do Niemiec, wielu poniosło śmierć w obozach koncentracyjnych, a społeczność żydowska – licząca 32 rodziny – została wymordowana. Miejscowość została wyzwolona 27 lipca 1944 r. przez wojska Armii Czerwonej. Po zakończeniu okupacji rozpoczęto proces odbudowy życia społecznego i gospodarczego, obejmujący m.in. parcelację majątków ziemskich oraz działania na rzecz likwidacji analfabetyzmu. W latach 1944–1950 funkcjonowało Prywatne Gimnazjum Koedukacyjne Zarządu Gminnego, do którego uczęszczało około 130 uczniów. W 1958 r. Domaradz został zelektryfikowany, a w kolejnych dekadach powstały liczne obiekty użyteczności publicznej.

Golcowa

Golcowa jest rozległą miejscowością położoną na wschód od Domaradza, nad rzeką Golcówką, będącą prawym dopływem Stobnicy. Jej rozwój związany jest z przywilejem lokacyjnym z 18 kwietnia 1425 r., wydanym przez biskupa przemyskiego Janusza z Lubienia, na mocy którego Wojtek, syn Pawła z Domaradza, założył osadę nazwaną Nowym Domaradem, obejmującą obszar dzisiejszej dolnej części Golcowej. Kolejny przywilej lokacyjny, z 25 czerwca 1448 r., wystawił biskup Piotr z Chrzastowa, zakładając osadę Piotrawin. Sołtys Maciej Golec zmienił nazwę osady na Golcową – od swojego nazwiska – oraz połączył ją z Nowym Domaradem.

W okresie I Rzeczypospolitej Golcowa funkcjonowała jako formalnie samodzielna gmina, posiadająca własny samorząd z wójtem i przysiężnymi, choć w praktyce pozostawała w znacznym stopniu zależna od rządcy dóbr. W czerwcu 1624 r. miejscowość została zniszczona w wyniku najazdu tatarskiego, podczas którego założono w niej obóz wojskowy. Kolejny najazd miał miejsce w 1672 r. – Tatarzy uprowadzili wówczas 77 mieszkańców oraz zrabowali inwentarz żywy. W 1696 r. śmierć z rąk Tatarów poniósł proboszcz golcowski ks. Maciej Misiewicz, pełniący posługę duszpasterską od 1658 r.

Po pierwszym rozbiore Polski w 1772 r. Golcowa znalazła się pod panowaniem austriackim. W okresie I wojny światowej, 25 września 1914 r., do miejscowości wkroczyły wojska rosyjskie, które zostały wyparte w maju 1915 r. w wyniku operacji gorlickiej. W 1922 r. Golcowa, jako samodzielna gromada powiatu brzozowskiego, weszła w skład województwa lwowskiego. Od 1976 r. administracyjnie należy do gminy Domaradz.

b) Krajobraz kulturowy

Zgodnie z definicją zawartą w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, krajobraz kulturowy stanowi postrzeganą przez człowieka przestrzeń, ukształtowaną historycznie w wyniku wzajemnego oddziaływania czynników przyrodniczych oraz działalności człowieka, obejmującą zarówno elementy środowiska naturalnego, jak i wytwory cywilizacji.

Obszar gminy Domaradz położony jest w obrębie jednostki fizycznogeograficznej określanej jako Pogórze Tarnowsko-Przemyskie, stanowiącej północno-wschodnie obniżenie Karpat i usytuowanej na północ od Dołów Jasielsko-Sanockich. Ukształtowanie terenu cechuje się występowaniem grzbietów o wysokościach od ok. 350 do 450 m n.p.m., posiadających generalny przebieg południowo-wschód – północny-zachód. Tworzą one częściowo zalesione pasma o długości kilkunastu kilometrów. Najwyższe wzniesienia zlokalizowane są na terenie miejscowości Golcowa (Magierów – 455–478 m n.p.m.), Barycz (Podlas – 480–487 m n.p.m.) oraz Domaradz (góra Chyb – ok. 405 m n.p.m.). Zdecydowana większość obszaru gminy, poza niewielkim fragmentem zachodnim, położona jest w sąsiedztwie poziomicy 300 m n.p.m. Układ osadniczy wszystkich miejscowości gminy związany jest z terenami podgórskimi i pagórkowatymi, z wyjątkiem części Domaradza, która usytuowana jest na obszarze o charakterze równinnym.

Przez obszar gminy przepływają ciekі wodne należące do dorzecza Wisłoka. Największą rzeką jest Stobnica, mająca swoje źródła w miejscowości Lalin. Rzeka ta początkowo płynie

w kierunku północno-zachodnim, następnie na terenie Domaradza zmienia kierunek na zachodni, by ostatecznie, w rejonie Strzyżowa, uchodzić do Wisłoka. W południowo-wschodniej części Golcowej (Różanka) swój początek ma strumień Golcówka, dawniej określany jako Lachówka. Ciek ten płynie w kierunku północno-zachodnim do Domaradza, gdzie po skręcie na południowy-zachód uchodzi do Stobnicy, przyjmując po drodze liczne dopływy, w tym m.in. potok Jahońka.

Na tak ukształtowany krajobraz naturalny nałożyła się wielowiekowa działalność człowieka, która doprowadziła do powstania charakterystycznego krajobrazu kulturowego gminy Domaradz. Jego istotnym elementem są historyczne formy zabudowy wiejskiej oraz obiekty architektury sakralnej. Dominującymi akcentami przestrzennymi pozostają bryły kościołów rzymskokatolickich – zarówno parafialnych, jak i filialnych. Obiekty o walorach zabytkowych znajdują się w Domaradzu, Golcowej i Baryczy, natomiast w Domaradzu i Golcowej funkcjonują również nowsze świątynie. Na terenie wszystkich miejscowości zachowały się ponadto przykłady tradycyjnego drewnianego budownictwa mieszkalnego i gospodarczego. Jednocześnie należy zauważyć, że historyczne układy ruralistyczne wsi w znacznej mierze uległy przekształceniom, głównie w wyniku wprowadzania nowej zabudowy, często nieharmonizującej z pierwotnym układem przestrzennym.

Na krajobraz kulturowy gminy Domaradz składają się również założenia cmentarzy wyznaniowych, a także liczne kapliczki i figury przydrożne, stanowiące charakterystyczny element małej architektury sakralnej. Obiekty te, obecne w każdej miejscowości gminy i zachowane w liczbie kilkudziesięciu, są istotnym składnikiem tożsamości kulturowej obszaru oraz ważnym elementem jego historycznego krajobrazu. Uzupełnieniem przestrzeni kulturowej jest komponowana zieleń, obejmująca zarówno zalesienia terenów rolnych, jak i nasadzenia drzew w otoczeniu obiektów sakralnych oraz miejsc pamięci.

Wszystkie wymienione elementy tworzą spójną, historycznie ukształtowaną przestrzeń kulturową, będącą wynikiem świadomego i długotrwałego oddziaływania człowieka na środowisko naturalne. Na krajobraz kulturowy gminy Domaradz składają się również wartości niematerialne, w tym symbolika samorządowa – herb gminy – oraz żywa tradycja ludowa. Tradycja ta jest podtrzymywana i rozwijana przez lokalne stowarzyszenia, m.in. podczas wydarzeń kulturalnych, uroczystości i spotkań organizowanych na terenie gminy, stanowiąc ważny element niematerialnego dziedzictwa kulturowego objętego ochroną w ramach Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

c) Zabytki nieruchome

Zgodnie z definicją zawartą w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem nieruchomym jest nieruchomości, jej część lub zespół nieruchomości, będące wytworem działalności człowieka bądź pozostające z nią w związku, stanowiące świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadane wartości historyczne, artystyczne lub naukowe.

Na obszarze gminy Domaradz zlokalizowanych jest kilka obiektów zaliczanych do kategorii zabytków nieruchomych. Strukturę tego zasobu tworzą przede wszystkim obiekty o charakterze sakralnym oraz założenia cmentarzy rzymskokatolickich, stanowiące istotne elementy lokalnego dziedzictwa kulturowego i krajobrazu historycznego.

Do najcenniejszych zabytków sakralnych należą dwa późnogotyckie, drewniane kościoły zlokalizowane w Domaradzu i Golcowej, wraz z towarzyszącymi im dzwonniami oraz elementami zabudowy pomocniczej. Uzupełnieniem tego zespołu jest murowany kościół parafialny w Baryczy, wzniesiony w stylu neogotyckim, wraz z przynależną dzwonnica.

Istotnym składnikiem zasobu zabytków nieruchomych są również cmentarze rzymskokatolickie, zlokalizowane we wszystkich miejscowościach gminy Domaradz. Ich powstanie datowane jest na XIX wiek oraz początek XX wieku, a zachowane nagrobki i układy przestrzenne stanowią ważne świadectwo historii lokalnej społeczności.

W dalszej części Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami przedstawiona zostanie szczegółowa charakterystyka najcenniejszych zabytków nieruchomych z terenu gminy Domaradz, zarówno obiektów wpisanych do rejestru zabytków, jak i tych, które objęte są innymi formami ochrony konserwatorskiej.

Zespół kościelny w Baryczy

Zespół kościelny w Baryczy tworzy kilka elementów architektonicznych związanych z funkcjonowaniem parafii. Najważniejszym z nich jest kościół parafialny, a uzupełniają go inne obiekty sakralne i elementy otoczenia. Całość stanowi ważny zabytek lokalnego dziedzictwa kulturowego.

Najważniejszym elementem zespołu jest **kościół parafialny pw. św. Józefa**. Został on zbudowany w 1907 roku i reprezentuje styl neogotycki. Świątynia wzniesiona została z cegły, co odróżnia ją od wielu starszych drewnianych kościołów występujących w regionie Podkarpacia.

Kościół ma formę jednonawowej budowli z wydzielonym prezbiterium. Charakterystyczne dla stylu neogotyckiego są ostrołukowe okna oraz strzelista bryła świątyni. Wnętrze kościoła wyposażone jest w ołtarz główny oraz ołtarze boczne, a także inne elementy wystroju liturgicznego. Świątynia została wpisana do ewidencji zabytków i stanowi ważny element krajobrazu kulturowego miejscowości.

Kościół parafialny pw. św. Józefa w Baryczy stanowi cenny przykład neogotyckiej architektury sakralnej z początku XX wieku oraz istotny element dziedzictwa kulturowego gminy Domaradz, pełniący ważną funkcję religijną, historyczną i krajobrazową.

Drugim ważnym elementem zespołu kościelnego jest **dzwonnica** znajdująca się w pobliżu kościoła. Jest jednym z elementów zabytkowego zespołu kościelnego znajdującego się we wsi Barycz. Budowla ta powstała około 1908 roku, w tym samym czasie co kościół parafialny pw. św. Józefa, dlatego stanowi z nim spójną całość architektoniczną.

Dzwonnica kościelna w Baryczy stanowi cenny element zespołu sakralnego, uzupełniający kompozycję przestrzenną kościoła parafialnego pw. św. Józefa, a jednocześnie istotny przykład lokalnej architektury sakralnej z początku XX wieku, posiadający wartość historyczną, artystyczną i krajobrazową.

Zespół kościelny w Domaradzu

Zespół kościelny w Domaradzu jest jednym z ważniejszych zabytków architektury sakralnej w regionie. Najważniejszym jego elementem jest zabytkowy kościół parafialny pw. św. Mikołaja w Domaradzu, wokół którego znajdują się inne historyczne obiekty tworzące całość założenia kościelnego.

Najważniejszym zabytkiem zespołu jest **kościół parafialny pod wezwaniem św. Mikołaja**. Jest to drewniana świątynia o późnogotyckim charakterze, której początki sięgają XV–XVI wieku. Budowla została wykonana w konstrukcji zrębowej z drewna jodłowego i modrzewiowego, a całość posadowiona jest na kamiennej podmurówce.

Kościół posiada jednonawowy układ z prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Wnętrze zdobią polichromie z XVII–XIX wieku, a w wyposażeniu znajdują się m.in. barokowe ołtarze boczne, zabytkowa ambona oraz kamienna chrzcielnica. Świątynia jest jednym z nielicznych przykładów drewnianej architektury gotyckiej zachowanych w regionie.

Dawny kościół parafialny pw. św. Mikołaja w Domaradzu stanowi obiekt o wyjątkowych wartościach historycznych, architektonicznych i naukowych, będący jednym z najcenniejszych przykładów średniowiecznej architektury drewnianej na terenie gminy Domaradz i regionu.

Drugim ważnym elementem zespołu kościelnego jest **wolnostojąca dzwonnica** wzniesiona w 1936 roku. Znajduje się ona przy ogrodzeniu otaczającym kościół. Ma formę wieżową i stanowi nawiązanie do dawnych drewnianych dzwonnicy spotykanych przy świątyniach Małopolski i Podkarpacia.

Dzwonnica wraz z kościołem tworzy spójny zespół architektoniczny i jest ważnym elementem krajobrazu kulturowego miejscowości.

Dzwonnica kościelna w Domaradzu należy do nielicznych zachowanych wolnostojących dzwonnicy drewnianych o konstrukcji słupowo-ramowej na terenie tej części województwa. Stanowi wartościowy i unikatowy przykład drewnianej architektury neogotyckiej z pierwszej połowy XX wieku, posiadający istotne walory historyczne, architektoniczne i krajobrazowe. Obiekt ten jest znaczącym elementem zespołu sakralnego oraz integralną częścią krajobrazu kulturowego miejscowości.

Ważnym elementem zespołu jest również **teren dawnego cmentarza przykościelnego** otaczający świątynię. Obszar ten jest ogrodzony drewnianym parkanem z charakterystycznym gontowym daszkiem. Wzdłuż ogrodzenia rośnie starodrzew, w tym stare dęby uznane za pomniki przyrody.

Dawny cmentarz stanowi historyczne otoczenie kościoła i podkreśla jego znaczenie jako centrum życia religijnego i społecznego wsi.

Teren cmentarza przykościelnego posiada znaczące walory historyczne i symboliczne. Stanowi materialne świadectwo najstarszych tradycji sepulkralnych miejscowej parafii oraz dokumentuje rozwój i przemiany układu sakralnego Domaradza. Miejsce to wymaga objęcia ochroną konserwatorską w zakresie zachowania jego historycznego charakteru, czytelności dawnej funkcji oraz uwzględnienia w planowaniu przestrzennym i działaniach informacyjno-edukacyjnych.

Zespół kościelny w Domaradzu składa się głównie z:

- zabytkowego drewnianego kościoła św. Mikołaja,
- wolnostojącej dzwonnicy z XX wieku,
- dawnego cmentarza przykościelnego ze starodrzewiem,
- drewnianego ogrodzenia otaczającego teren kościoła.

Całość tworzy cenny zabytek architektury sakralnej i świadectwo wielowiekowej historii miejscowości.

Zespół kościelny w Golcowej

Najważniejszym elementem zespołu kościelnego w Golcowej jest **drewniany kościół parafialny pw. św. Barbary**. Świątynia powstała prawdopodobnie w drugiej połowie XV wieku, około 1448–1482 roku. Jest jednym z najstarszych przykładów późnogotyckiej architektury drewnianej na Podkarpaciu.

Kościół został zbudowany z drewna modrzewiowego w konstrukcji zrębowej. Składa się z nawy oraz węższego prezbiterium skierowanego na wschód. Budowla ma charakterystyczny stromy dach pokryty gontem. Wnętrze świątyni zdobią polichromie oraz zabytkowe wyposażenie, w tym krucyfiks z końca XVII wieku i liczne elementy sztuki sakralnej.

Kościół w Golcowej znajduje się na Szlaku Architektury Drewnianej województwa podkarpackiego, co podkreśla jego dużą wartość historyczną i artystyczną.

Z punktu widzenia programu ochrony zabytków kościół pw. św. Barbary w Golcowej wymaga szczególnej troski konserwatorskiej, obejmującej zachowanie oryginalnej substancji zabytkowej, historycznych rozwiązań konstrukcyjnych oraz czytelnej formy architektonicznej. Obiekt ten pełni kluczową rolę w kształtowaniu tożsamości kulturowej gminy Domaradz i pozostaje jednym z najważniejszych elementów jej dziedzictwa kulturowego.

Kolejnym elementem zespołu kościelnego jest **murowana dzwonnica**, która została zbudowana w 1903 roku. Znajduje się ona w pobliżu kościoła, w obrębie ogrodzenia otaczającego świątynię.

Dzwonnica kościelna w Golcowej posiada istotne wartości historyczne, architektoniczne i krajobrazowe. Jest znaczącym elementem wchodzącym w skład zespołu sakralnego oraz historycznego układu przestrzennego miejscowości.

W skład zespołu kościelnego w Golcowej wchodzi również **drewniany lamus (skarbczyk)** zbudowany w 1922 roku. Budynek ten służył do przechowywania cennych przedmiotów należących do parafii.

Obecnie w lamusie znajduje się mała ekspozycja muzealna, w której prezentowane są zabytkowe przedmioty związane z historią parafii, m.in. obrazy, księgi, naczynia liturgiczne czy dawne szaty kościelne. Dzięki temu budynek pełni funkcję edukacyjną i pozwala poznać historię miejscowej społeczności.

Lamus stanowi cenny przykład drewnianej architektury użytkowej z początku XX wieku oraz ważny element historycznego zaplecza kościoła parafialnego w Golcowej. Obiekt uzupełnia zespół sakralny pod względem funkcjonalnym i przestrzennym, dokumentując tradycyjne rozwiązania konstrukcyjne i materiałowe. Wymaga zachowania oryginalnej formy architektonicznej, układu funkcjonalnego oraz substancji zabytkowej, a także systematycznych działań konserwatorskich, zapewniających jego trwałość i czytelność w strukturze zespołu sakralnego.

Zabytkowy zespół kościelny w Golcowej składa się z kilku ważnych elementów:

- drewnianego kościoła parafialnego z XV wieku,
- murowanej dzwonnicy z 1903 roku,
- drewnianego lamusa (skarbczyka) z 1922 roku,
- otoczenia kościoła wraz ze starodrzewiem i ogrodzeniem.

Całość stanowi cenny przykład historycznej architektury sakralnej Podkarpacia oraz ważne świadectwo historii i tradycji religijnej mieszkańców Golcowej.

Cmentarz rzymskokatolicki w Baryczy

Cmentarz rzymskokatolicki w Baryczy stanowi integralny element zespołu sakralnego związanego z kościołem parafialnym oraz istotne świadectwo lokalnych tradycji sepulkralnych. Nekropolia zlokalizowana jest w bezpośrednim sąsiedztwie świątyni, po zachodniej stronie prezbiterium, na niewielkim wzniesieniu terenu, które łagodnie opada w kierunku południowym, ku drodze dojazdowej. Czas założenia cmentarza należy wiązać z zakończeniem budowy kościoła parafialnego, tj. z rokiem 1908, co wskazuje na jego ścisłe powiązanie funkcjonalne i przestrzenne z obiektem sakralnym. Cmentarz został rozplanowany na działce o nieregularnym kształcie, w obrębie której wyodrębniają się dwie zasadnicze części: starsza oraz nowsza. Starsza część nekropolii, zlokalizowana w zachodniej części założenia, posiada kształt wydłużonego prostokąta i charakteryzuje się czytelnym, uporządkowanym układem przestrzennym. Wzdłuż jej osi przebiega główna alejka, po obu stronach której rozmieszczono nagrobki w regularnych układach rzędowych. Od strony wschodniej część ta graniczy z drogą asfaltową, która jednocześnie wyznacza zachodnią granicę nowszej części cmentarza. Nowsza część cmentarza posiada obrys nieregularny, zbliżony do prostokąta o układzie horyzontalnym, i cechuje się mniej uporządkowaną strukturą przestrzenną. W jej obrębie brak jest wyraźnego podziału na kwatery, natomiast od zachodniej granicy wytyczono dwie poprzeczne alejki, sięgające około jednej trzeciej szerokości całego założenia. Całość terenu cmentarza ogrodzona jest współczesnym ogrodzeniem betonowym, które wyznacza jego granice funkcjonalne.

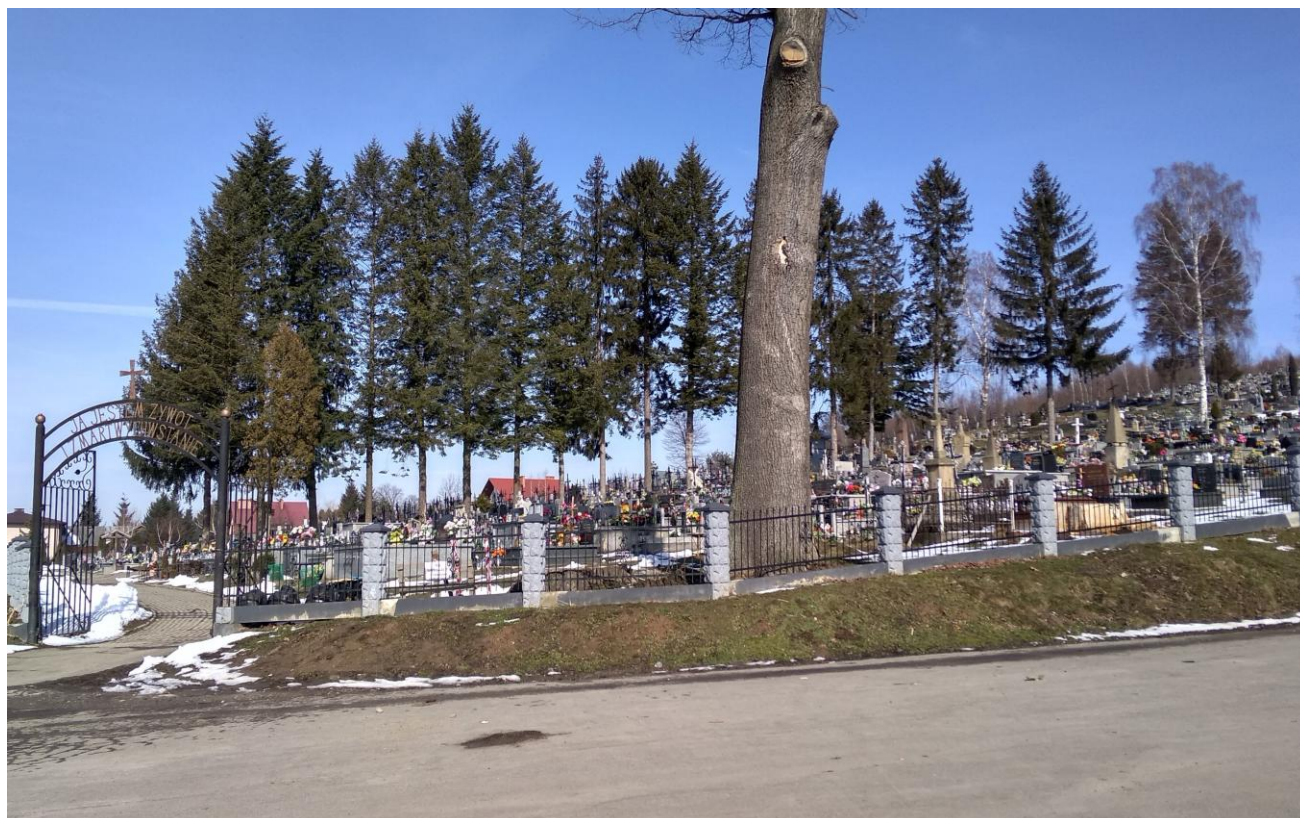

Cmentarz rzymskokatolicki w Baryczy posiada istotne wartości historyczne, kulturowe i krajobrazowe. Stanowi ważny element zespołu sakralnego oraz materialne świadectwo ciągłości funkcjonowania parafii od początku XX wieku. Obiekt wymaga zachowania historycznego układu przestrzennego, w szczególności starszej części nekropolii, ochrony istniejących nagrobków oraz dbałości o czytelność kompozycji alejek i relacji przestrzennych z kościołem parafialnym.

Cmentarz rzymskokatolicki w Domaradzu

Cmentarz parafialny w Domaradzu stanowi istotny element dziedzictwa kulturowego miejscowości oraz materialne świadectwo przemian w organizacji przestrzeni sepulkralnej, związanych z reformami cmentarnymi wprowadzanymi w Europie pod koniec XVIII wieku. Jego założenie należy wiązać z zarządzeniem władz austriackich z 1784 roku, na mocy którego rozpoczęto likwidację cmentarzy przykościelnych oraz zakładanie nowych nekropolii w wyznaczonych, odrębnych lokalizacjach. Cmentarz został usytuowany przy skrzyżowaniu głównych ciągów komunikacyjnych wsi Domaradz, przy drogach prowadzących do Rzeszowa oraz Przemyśla, co podkreśla jego historyczne znaczenie w strukturze osadniczej miejscowości.

Nekropolia posiada czytelny, regularny układ przestrzenny o kształcie prostokąta, podzielony na sześć kwater. Podział ten wyznaczają alejki: jedna alejka wzdłużna, dzieląca cmentarz na dwie części, oraz dwie alejki poprzeczne, które rozdzielają całość na sześć równych kwater. Na terenie cmentarza znajduje się kaplica pogrzebowa, stanowiąca ważny element funkcjonalny i kompozycyjny założenia. Całość nekropolii otoczona jest współczesnym ogrodzeniem, które wyznacza jej granice użytkowe.

Cmentarz parafialny w Domaradzu posiada istotne wartości historyczne, kulturowe i przestrzenne. Jest ważnym elementem przestrzeni sakralnej miejscowości, dokumentującym tradycje lokalnej parafii oraz wpływ regulacji austriackich na kształtowanie układów cmentarnych w regionie. Obiekt wymaga zachowania historycznego układu kompozycyjnego, ochrony czytelności podziału na kwatery oraz dbałości o relacje przestrzenne z otaczającym układem komunikacyjnym i zabudową wsi.

Cmentarz rzymskokatolicki w Golcowej

Cmentarz parafialny w Golcowej należy do najstarszych nekropolii w miejscowości i jego powstanie należy wiązać z końcem XVIII wieku, w okresie powszechnej likwidacji cmentarzy przykościelnych w Europie. Zgodnie z zarządzeniem władz austriackich z 1784 roku rozpoczęto przenoszenie starszych nekropolii i zakładanie nowych, w wyznaczonych lokalizacjach. Cmentarz w Golcowej zlokalizowany jest w sąsiedztwie kościoła parafialnego, na południowy wschód od świątyni, przy drodze prowadzącej z Domaradza w głąb wsi. Teren nekropolii lekko opada w kierunku drogi i posiada nieregularny, lecz czytelny obrys nawiązujący do prostokąta. Od strony północno-wschodniej graniczy z drogą, gdzie zlokalizowano główne wejście, natomiast pozostałe granice wyznaczają łąki oraz szpalery współczesnych nasadzeń i ogrodzenie. Założenie cmentarza podzielone jest dwiema alejkami na trzy osie, z których środkowa obejmuje kaplicę pogrzebową. Układ ten jest czytelnym przykładem kompozycji przestrzennej typowej dla XIX-wiecznych nekropolii przykościelnych w regionie.

Cmentarz parafialny w Golcowej stanowi istotny element dziedzictwa kulturowego miejscowości, dokumentując historię parafii oraz tradycje sepulkralne. Obiekt wymaga ochrony układu przestrzennego, zachowania czytelności alejek i osi kompozycyjnej oraz konserwacji istniejących elementów architektury cmentarnej, w tym kaplicy pogrzebowej.

Dwór Kaszubskich w Domaradzu

Na terenie gminy Domaradz znajduje się również zabytkowy Dwór Kaszubskich. Jest jednym z najcenniejszych zabytków świeckiej architektury w tej miejscowości. Budynek powstał w drugiej połowie XIX wieku i był siedzibą rodziny Kaszubskich, która należała do lokalnej szlachty i była właścicielem majątku ziemskiego w Domaradzu. Dwór został wzniesiony w stylu charakterystycznym dla polskich dworów ziemiańskich. Budowla jest drewniana, parterowa i posiada prostą, symetryczną bryłę. Przed wejściem znajduje się ganek wsparty na kolumnach, który jest typowym elementem architektury dworskiej. Całość przykrywa dach o łagodnym spadku.

Budynek otoczony był dawniej parkiem dworskim, w którym rosły stare drzewa oraz znajdowały się alejki spacerowe. Park pełnił funkcję reprezentacyjną i wypoczynkową dla właścicieli majątku. Tego typu założenia parkowo-dworskie były charakterystyczne dla majątków ziemiańskich w XIX wieku.

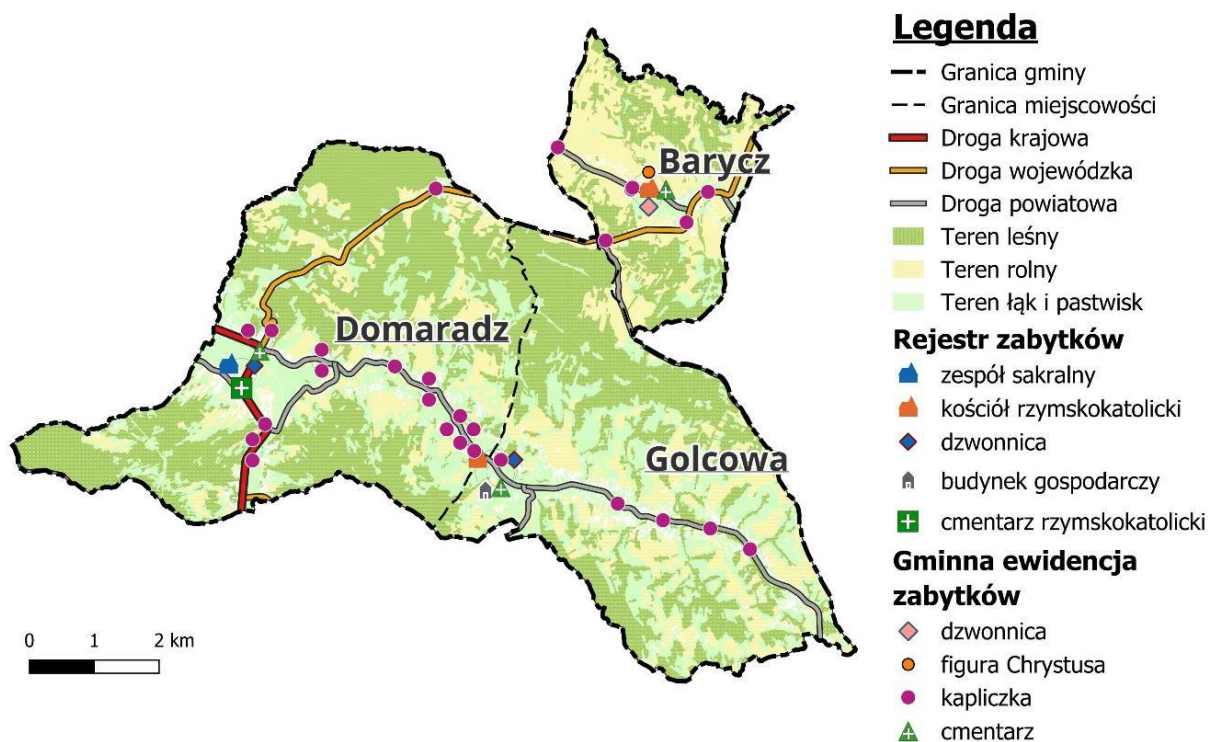
Dwór pełnił przede wszystkim funkcję siedziby właścicieli majątku oraz centrum zarządzania okolicznymi gruntami rolnymi. W jego wnętrzu znajdowały się pomieszczenia mieszkalne, reprezentacyjne salony oraz gabinet właściciela.

Po II wojnie światowej, podobnie jak wiele innych dworów w Polsce, budynek zmienił swoją funkcję. Majątek ziemski został rozparcelowany, a dwór zaczął być wykorzystywany do innych celów.

Obecnie dwór Kaszubskich stanowi ważny element dziedzictwa historycznego Domaradza i przypomina o dawnych tradycjach ziemiańskich oraz historii miejscowości. Jest przykładem architektury dworskiej charakterystycznej dla Podkarpacia z XIX wieku. Niestety na ten moment z uwagi na nieuregulowany stan prawny nieruchomości – nie jest możliwe włączenie go do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Domaradz.

Zabytki ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Domaradz

Zabytki ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Domaradz obejmują, zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zarówno obiekty wpisane, jak i niewpisane do rejestru zabytków. Na terenie gminy zewidencjonowano łącznie 74 obiekty nieruchome o wartości historycznej lub kulturowej, w tym 34 stanowiska archeologiczne. Wśród zidentyfikowanych zabytków znajdują się budynki sakralne, cmentarze rzymskokatolickie oraz elementy tzw. małej architektury, w tym kapliczki i figury przydrożne. Ponadto ewidencja obejmuje stanowiska archeologiczne dokumentujące historię osadnictwa na terenie gminy.

Pełny wykaz wszystkich obiektów objętych Gminną Ewidencją Zabytków znajduje się na końcu niniejszego opracowania.

d) Zabytki ruchome

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, za zabytek ruchomy uznaje się rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością, stanowiące świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Na terenie gminy Domaradz zabytki ruchome obejmują przede wszystkim wyposażenie i wystrój malarski wnętrz kościołów parafialnych w Baryczy, Domaradzu oraz Golcowej. Do tej kategorii zalicza się także liczne kapliczki przydrożne zachowane w każdej miejscowości gminnej oraz nagrobki znajdujące się na cmentarzach rzymskokatolickich. Poniżej przedstawiono charakterystykę wybranych obiektów tego zasobu.

Wyposażenie ruchome kościoła parafialnego pw. św. Józefa w Baryczy

Wnętrze kościoła parafialnego w Baryczy charakteryzuje się przestronnością i bogatym wyposażeniem, obejmującym obiekty z różnych okresów oraz prezentującym odmienne style artystyczne. Ściany i sklepienia świątyni pokrywają wielowarstwowe dekoracje malarskie. Pierwsza polichromia wykonana została w 1930 roku za probostwa księdza Jaroczego przez studentów krakowskich, a w latach 1934–1938 uzupełniano ją podczas probostwa księdza Wieprzkowicza, choć formy malarskie z tego okresu nie zachowały się. Obecnie zachowane malowidła, wykonane przez Kazimierza Florka z Sanoka w 1972 roku, obejmują całe powierzchnie ścian i sklepień, prezentując motywy figuralno-geometryczne. Ze względu na stosunkowo młody wiek polichromii, jej wartości artystyczne i zabytkowy charakter wymagają dalszej dokumentacji i badań konserwatorskich. W prezbiterium znajduje się monumentalna nastawa ołtarza głównego w stylu neogotyckim, wykonanego po 1908 roku przez rzeźbiarza Dąbrowskiego z Żołyni. Ołtarz stanowi trójkondygnacyjny tryptyk: w polu głównym retabulum znajduje się obraz przedstawiający św. Józefa, natomiast w niszach bocznych umieszczono rzeźby św. Piotra i św. Pawła. Całość wieńczy bogato zdobiona strefa z figurą stojącą. Ołtarz jest cennym przykładem snycerki neogotyckiej z początku XX wieku. Z tego samego warsztatu pochodzi ambona ustawiona w świetle łuku tęczy. Jej boki zdobią płaskorzeźby ewangelistów, a detale neogotyckie obejmują maswerki w płycinach oraz arkadki pod koszem ambony, co czyni ją wartościowym elementem wyposażenia kościoła. W tym samym okresie zakupiono prospekt organowy wraz z instrumentem z Parafii w Nozdrzcu. Ekspozowany na chórze muzycznym, jest dziełem sztuki stolarsko-snycerskiej z drugiej połowy XIX wieku, w formie eklektycznej nawiązującej do estetyki neobarokowej. W 1928 roku do wnętrza świątyni wprowadzono parę bliźniaczych ołtarzy bocznych, pochodzących z kościoła w Żyznowie, datowanych na koniec XVIII lub początek XIX wieku. Prezentują stylistykę barokowo-klasycystyczną, a po przeniesieniu do Baryczy uzupełniono je o zwieńczenia z wolutowymi spływami po bokach i u góry. Ołtarze te ustawiono przy tęczy, gdzie uzupełniają wystrój wnętrza świątyni.

Wnętrze kościoła w Baryczy stanowi zespół o wysokiej wartości historycznej, artystycznej i kulturowej. Zachowanie kolejnych warstw wyposażenia, dokumentacja polichromii oraz konserwacja rzeźb i elementów stolarskich są kluczowe dla ochrony dziedzictwa sakralnego parafii.

Wyposażenie ruchome dawnego kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja Biskupa w Domaradzu

Wyposażenie kościoła parafialnego w Domaradzu jest wyjątkowo bogate i obejmuje obiekty powstałe w okresie od XV wieku do początku XX wieku, reprezentujące głównie styl barokowy, późnobarokowy oraz neogotycki. Para ołtarzy bocznych pochodzi z 1682 roku. Są to jednoprzęsłowe, stosunkowo skromne nastawy, w których retabulach i zwieńczeniach eksponowane są obrazy z różnych okresów. W tym samym czasie wykonano ambonę o prostej formie, wzbogaconą baldachimem z rzeźbą w zwieńczeniu, oraz dwukondygnacyjną szafę zakrystii o znacznych rozmiarach. W 1719 roku powstał barokowy prospekt organowy, poddany renowacji w 1906 roku. Trzy konfesjonały pochodzą z drugiej połowy XVIII wieku. W kościele zachowała się również kolekcja kilkunastu obrazów sztalugowych z XVII i XVIII wieku. Najstarszym zabytkiem w świątyni jest późnogotycka, kamienna chrzcielnica z końca XV wieku, którą około 1720 roku uzupełniono o późnobarokową pokrywę. Dominującym elementem prezbiterium jest nastawa ołtarza głównego, wykonana w 1912 roku w pracowni Majerskiego w Przemyślu. Obiekt prezentuje neogotycką estetykę, a jego program ikonograficzny nawiązuje do patrona kościoła. Ołtarz główny stanowi cenny przykład rzemiosła neogotyckiego początku XX wieku i dostarcza istotnych informacji o twórczości Majerskiego. W przestrzeni prezbiterium zachowało się także monumentalne malowidło olejne na absydzie, wykonane na płótnach rozpiętych na trzech ścianach, datowane na połowę XVIII wieku. Przedstawia iluzjonistyczną nastawę ołtarzową w stylistyce regencyjnej i pełniło funkcję ołtarza głównego do czasu wstawienia neogotyckiej nastawy. Obecnie jest rzadko spotykanym przykładem tego typu malarstwa sakralnego. Malowidła na stropach nawy i prezbiterium pochodzą z 1887 roku. Figuralne przedstawienia inspirowane Pismem Świętym oraz motywami alegorycznymi wykonano w stylistyce eklektycznej, typowej dla końca XIX wieku. Podczas niedawnych prac remontowych odnaleziono fragmenty stropów z pierwotną gotycką dekoracją malarską, o charakterze ornamentalnym z wiciami roślinnymi i elementami figuralnymi. Sposób ich malowania – lekka plama barwna z konturami wzmocnionymi czarnymi cieniami i białym szrafowaniem – jest niezwykle rzadki w dekoracjach gotyckich, co podkreśla unikatowy charakter pierwotnego wystroju wnętrza. Zachowane fragmenty stropu stanowią zespół o wysokiej randze artystycznej, porównywalny jedynie z odkryciami w Haczowie, i mają istotne znaczenie dla dokumentacji historii sztuki sakralnej w Polsce.

Wyposażenie wnętrza kościoła w Domaradzu wymaga systematycznej konserwacji i dokumentacji. Szczególnie istotne jest zabezpieczenie neogotyckiego ołtarza głównego,

późnobarokowych ołtarzy bocznych, polichromii z XIX wieku oraz unikatowych fragmentów gotyckich stropów.

Wypożenie ruchome kościoła parafialnego pw. św. Barbary w Golcowej

Wypożenie wnętrza kościoła parafialnego w Golcowej obejmuje elementy powstałe od XV wieku do połowy XX wieku i prezentuje znaczną różnorodność stylistyczną, ukazując proces historycznego rozwoju wyposażenia świątyni. Wnętrze ma układ dwuprzestrzenny, ograniczony do nawy i węższego, wydłużonego prezbiterium. Do najstarszych zabytków należy kamienna chrzcielnica z końca XV wieku, zdobiona wiencem maswerków w formie ostrołukowych arkad z motywem lilii, będąca reprezentantem sztuki gotyckiej. Manierizm uwidacznia się w detalach snycerskich, w tym w ornamentach małżowinowo-chrzastkowych obecnych m.in. w ramie feretronu, uchach zaplecka ambony oraz ołtarza bocznego z obrazem Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Styl barokowy i rokoko reprezentują obiekty pochodzące z 1628 roku, najprawdopodobniej wykonane w lokalnym warsztacie: ołtarz główny, dwa ołtarze boczne przy tarczy oraz ambona. Pomimo późniejszych przeróbek, zachowują bogactwo form i dekoracji typowe dla dojrzałego baroku i rokoka. Z XVII wieku pochodzi również krucyfiks na belce tęczowej oraz obraz olejny św. Stanisława Kostki, fundowany przez proboszcza ks. Józefa Ciechomskiego. W XVIII wieku do wyposażenia wnętrza włączono m.in. pokrywę chrzcielniczy z rzeźbioną sceną Chrztu Pańskiego (ok. 1720 r.) oraz obraz przedstawiający gotycką rzeźbę Matki Bożej Jackowej z katedry przemyskiej (1768 r.). Stylizację rokokową prezentuje m.in. obrotowe tabernakulum ołtarza głównego z motywem odwróconego koguciego grzebienia, konfesjonał oraz obraz Świętej Rodziny na zasuwie ołtarza. Z XIX wieku zachowały się m.in. neoklasycystyczny kryształowy żyrandol i prospekt organowy z początku stulecia. Z ok. 1850 r. pochodzi obraz Święta Barbara oraz krucyfiks procesyjny o ludowej estetyce. Po rozbudowie kościoła w 1887 roku wykonano polichromię całego wnętrza autorstwa Jana Tabińskiego, obejmującą podziały architektoniczne, dekoracje ornamentalne i historyzujące sceny figuralne. Dodatkowe przedstawienia św. Franciszka, Bolejącego Serca Jezusa i św. Dominika Savio w prezbiterium powstały później, w stylistyce Młodej Polski, autorstwa malarza Strońskiego z Przemyśla. W prezbiterium zachował się również boczny ołtarz z figurą Dzieciątka Jezus, wykonany w latach 1948–1949 przez stolarza Michała Tomonia na zlecenie proboszcza ks. Tadeusza Świrada, ufundowany częściowo przez Marię Śmigiel. W zakrystii przechowywane są unikatowe dokumenty rękopiśmienne: akt konsekracji kościoła z 1589 roku oraz księga z XVIII wieku zawierająca najstarszy wpis z 1448 roku. Do niedawna we wnętrzu znajdowały

się także dwa rokokowe obiekty z połowy XVIII wieku – obraz Św. Barbary i snycerskie umbraculum – obecnie przechowywane na plebanii.

Kościół parafialny w Golcowej jest jednym z najstarszych zabytków późnogotyckiej architektury sakralnej Podkarpacia. Jego bogate i wielowiekowe wyposażenie dokumentuje ewolucję sztuki sakralnej w regionie, łącząc obiekty różnorodne czasowo i stylistycznie, które mimo to harmonijnie współistnieją, reprezentując najwyższe osiągnięcia polskiej sztuki sakralnej w różnych ośrodkach artystycznych.

Nagrobki na cmentarzach parafialnych w Baryczy, Domaradzu i Golcowej

Na cmentarzach parafialnych w Baryczy, Domaradzu oraz Golcowej zachowały się cenne historyczne nagrobki, zlokalizowane przede wszystkim w najstarszych częściach założen cmentarnych. Najstarsze z nich datowane są na połowę XIX wieku. Szczególną wartość zabytkową mają nagrobki powstałe od połowy XIX wieku do końca lat 30. XX wieku. Dominują pomniki wykonane z piaskowca, w formie typu *cippus*, zwieńczone krzyżami piaskowcowymi lub żeliwnymi. Warto zwrócić uwagę na unikalne kwatery dziecięce, gdzie nagrobki przyjmują formę pełnoplastycznych rzeźb przedstawiających klęczące anielskie postaci dzieci. Integralnym elementem historycznego krajobrazu cmentarzy są także mogiły ziemne, uzupełnione żelaznymi krzyżami ustawionymi u wezłowia. Na omawianych nekropoliach zachowały się również nagrobki i grobowce o znaczeniu historycznym, związane z osobami szczególnie zasłużonymi dla lokalnych społeczności. Stanowią one istotne świadectwo dziedzictwa kulturowego regionu, dokumentując historię i tradycje miejscowych parafii.

Kapliczki

Na terenie gminy Domaradz zinwentaryzowano 28 kapliczek, rozmieszczonych we wszystkich miejscowościach gminy. Zasób ten obejmuje kapliczki słupowe, kapliczki domkowe oraz figury przydrożne, a ich powstanie datuje się na XIX wiek i początek XX wieku. Większość obiektów jest dziełem twórców ludowych. Kapliczki charakteryzują się swobodną interpretacją elementów stylów historycznych oraz licznymi przejawami lokalnej, samodzielnej twórczości artystycznej. Najliczniejszą grupę stanowią kapliczki słupowe, zwykle o smukłych proporcjach, dwu- lub trójkondygnacyjne, z półkoliście zamkniętymi wnękami, w których umieszczono rzeźby świętych. Znaczną część zasobu stanowią także kapliczki domkowe i pseudo-domkowe. Obok obiektów o wyraźnym charakterze ludowym, w tej grupie występują kapliczki o bardziej świadomie

ukształtowanej formie, wykazujące ukierunkowaną stylistycznie estetykę. Osobną kategorię stanowi figura przydrożna, zlokalizowana przy kościele parafialnym w Baryczy, uzupełniająca lokalny zestaw zabytków sakralnych.

e) Zabytki archeologiczne

Gmina Domaradz jest niewielką jednostką samorządu terytorialnego o zróżnicowanej rzeźbie terenu. Obszar gminy obejmuje długie ciągi wzniesień o znacznych deniwelacjach, rozdzielone dolinami niewielkich cieków wodnych, do najważniejszych należą: Stobnica, Golcówka i Baryczka. Pod względem geograficznym gmina leży w przeważającej części w obrębie Pogórza Dynowskiego, natomiast jej zachodni kraniec obejmuje fragment Pogórza Strzyżowskiego. Wysokości względne wzniesień osiągają blisko 500 m n.p.m.. Trudne warunki terenowe, obecność gleb brunatnych i bielcowych, często kamienistych w wyższych partiach wzniesień, oraz niekorzystne stosunki hydrologiczne wpływały na ograniczoną atrakcyjność

osadniczą tego obszaru w pradziejach. Odzwierciedla się to w wynikach dotychczasowych badań powierzchniowych oraz w liczbie i charakterze zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych.

Zabytki archeologiczne stanowią materialne świadectwa działalności człowieka w pradziejach i okresach historycznych, tworząc stanowiska archeologiczne, które wyznaczają miejsca dawnego osadnictwa lub innych form aktywności ludzkiej. Podstawą ochrony stanowisk archeologicznych jest znajomość ich stanu zachowania, co umożliwia podejmowanie działań konserwatorskich i ochronnych. Stanowiska archeologiczne są szczególnie narażone na zniszczenia, często nieumyślne, ze względu na ich niedostrzegalność w terenie (z wyjątkiem form czytelnych, takich jak grodziska czy kurhany). Dodatkowe zagrożenia wynikają z rozbudowy osadnictwa, intensywnej działalności rolniczej oraz procesów naturalnych, w tym erozji gleb, która w Pogórzu Dynowskim bywa bardzo intensywna. Przeciwdziałaniu tym zagrożeniom służy systematyczne rozpoznanie stanowisk archeologicznych, ich ewidencjonowanie, określenie charakteru i precyzyjnej lokalizacji, a w dalszej kolejności prowadzenie badań wykopaliskowych w przypadku obiektów najbardziej zagrożonych.

Większość stanowisk archeologicznych w gminie Domaradz odkryto w ramach ogólnopolskiego programu badań powierzchniowych „Archeologiczne Zdjęcie Polski” (AZP), realizowanego w latach 80. i 90. XX wieku. Metoda AZP polega na systematycznej penetracji terenowej oraz dokumentowaniu stanowisk zgodnie z jednolitymi zasadami obowiązującymi w całym kraju. Polska została podzielona na obszary AZP o powierzchni około 37,5 km², a podstawowym narzędziem dokumentacyjnym jest Karta Ewidencji Stanowiska Archeologicznego (KESA).

Stanowiska archeologiczne z terenu gminy Domaradz zinwentaryzowano w czterech obszarach AZP, badanych przez mgr. Antoniego Lubelczyka z Muzeum Okręgowego w Rzeszowie:

- AZP 109-77 w 1987 r.,
- AZP 109-76 w 1988 r.,
- AZP 108-76 w 1993 r.,
- AZP 109-75 w 1995 r.

Łącznie zarejestrowano 36 stanowisk archeologicznych. Większość z nich wydatowano chronologicznie na podstawie zabytków ruchomych pozyskanych z powierzchni. Część stanowisk

przypisano do pradziejów, a w nielicznych przypadkach przynależność kulturowo-chronologiczna pozostaje nieokreślona. Dominują stanowiska niewielkie, interpretowane jako ślady osadnictwa, wyznaczone na podstawie pojedynczych znalezisk. Szczegółowe informacje o poszczególnych stanowiskach zawiera wykaz końcowy, natomiast ich lokalizacja powinna zostać uwzględniona w gminnej ewidencji zabytków. Do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Domaradz aktualnie mamy włączone 34 stanowiska – przy okazji najbliższej aktualizacji GEZ pozostałe dwa stanowiska zostaną włączone.

Nie wszystkie stanowiska archeologiczne mają jednakową wartość poznawczą. Największą wartość posiadają rozległe osady wielokulturowe, natomiast stanowiska z pojedynczymi znaleziskami klasyfikowane są jako obiekty o niskiej wartości poznawczej. Ostateczna ocena wartości danego stanowiska możliwa jest jedynie na podstawie badań wykopaliskowych, których dotychczas na terenie gminy nie przeprowadzono.

Najstarsze ślady obecności człowieka na terenie gminy związane są z epoką kamienia – dwa stanowiska: Barycz stan. 1 AZP 108-76/26 oraz Golcowa stan. 10 AZP 109-76/36, obejmujące pojedyncze wyroby kamienne. Na okres neolitu datowano 11 stanowisk, związanych z kulturą pucharów lejkowatych i kulturą ceramiki sznurowej (III tysiąclecie p.n.e.). Kolejne etapy osadnictwa reprezentowane są przez stanowiska z epoki brązu, przełomu epoki brązu i okresu halsztackiego oraz okresu halsztackiego. Stanowiska te mają ograniczoną wartość poznawczą i wymagają dalszych badań. Dotychczas nie stwierdzono stanowisk z okresu lateńskiego, jednak ich odkrycie w przyszłości nie jest wykluczone ze względu na bliskość obszarów intensywnego osadnictwa celtyckiego. Na okres rzymski przypadają dwa stanowiska, natomiast na wczesne średniowiecze jedno stanowisko. Nie stwierdzono stanowisk z późnego średniowiecza ani okresu nowożytnego. Niektóre stanowiska posiadają jedynie ogólne datowanie na pradzieje lub nieustaloną chronologię, a nieliczne mają charakter archiwalny. Skupiska stanowisk mogą tworzyć większe kompleksy osadnicze, które powinny być objęte ochroną strefową w dokumentach planistycznych.

Dotychczasowe badania powierzchniowe zapewniają dostateczny stan rozpoznania archeologicznego, przy czym należy uwzględnić ograniczenia metody, w tym trudną dostępność terenów leśnych, ugorów i obszarów ogrodzonych, a także postępującą degradację stanowisk wskutek działalności człowieka i procesów naturalnych. Zasób archeologiczny gminy powinien być traktowany jako otwarty i wymaga okresowej weryfikacji poprzez ponowne badania powierzchniowe oraz wykopaliskowe.

f) Rejestr zabytków

Zgodnie z art. 9 i 10 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, do rejestru zabytków mogą być wpisane zarówno zabytki nieruchome, jak i ruchome, na podstawie decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, wydanej na wniosek właściciela lub z urzędu. Wpis do rejestru następuje wyłącznie w przypadku, gdy możliwe jest obiektywne wykazanie, że dany obiekt spełnia definicję zabytku określoną w art. 3 ust. 1 ustawy, a jego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Rejestr zabytków nieruchomych

BARYCZ

- kościół parafialny pw. św. Józefa; A-193 z 15.03.1990 roku.

DOMARADZ

- dawny kościół parafialny pw. św. Mikołaja Biskupa; A-1110 z 21.01.1970 roku.
- dzwonnica kościelna przy dawnym kościele parafialnym pw. św. Mikołaja Biskupa; A-1110 z 21.01.1970 roku.
- teren dawnego cmentarza przy dawnym kościele parafialnym pw. św. Mikołaja Biskupa; A-1110 z 21.01.1970 roku.
- starodrzew w otoczeniu dawnego kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja Biskupa; A-1110 z 21.01.1970 roku.

GOLCOWA

- kościół parafialny pw. św. Barbary; A-604 z 27.11.1952 roku.
- dzwonnica kościelna przy kościele parafialnym pw. św. Barbary; A-430 z 02.09.2010 roku.
- lamus (skarbczyk) przy kościele parafialnym pw. św. Barbary; A-430 z 02.09.2010 roku.
- lipa rosnąca przy kościele parafialnym pw. św. Barbary, A-388 z 10.07.1971 roku.

Rejestr zabytków ruchomych

DOMARADZ

- wyposażenie ruchome w dawnym kościele parafialnym pw. św. Mikołaja; B-746 z 21.01.1970 roku:
 - ołtarz boczny lewy,
 - rzeźby *śś. Andrzej i Wojciech*, w zwieńczeniu ołtarza jw.,
 - obraz *Św. Katarzyna*, w zwieńczeniu ołtarza jw.,
 - ołtarz boczny prawy,
 - obraz *Matka Boża Różańcowa ze św. Dominikiem*, w retabulum ołtarza jw.,
 - rzeźby *aniołów*, w zwieńczeniu ołtarza jw.,
 - ambona,
 - prospekt organowy i organy piszczalkowe,
 - chrzcielnica,
 - pokrywa chrzcielnicy,
 - szafa,
 - portret sarmacki męski,
 - obraz *Przemienienie Pańskie*,
 - obraz *Nawiedzenie*,
 - obraz *Zwiastowanie*,
 - obraz *Święta Rodzina*,
 - obraz *Ostatnie wieczerza*,
 - obraz *Zmartwychwstanie*,
 - obraz *Erazm z Rotterdamu*,
 - krucyfiks, w tęczy,
 - krucyfiks, w kruchcie zachodniej,
 - krucyfiks, w ogrójcu,
 - krucyfiks ołtarzowy,
 - rzeźba *Chrystus frasobliwy*,
 - umbrakulum,
 - rzeźba *Baranek apokaliptyczny*,
 - lichtarz,

- para lichtarzy,
- feretron z obrazami *Św. Dominik* oraz *Anioł Stróż*,
- latarnia na świecę,
- ornat biały,
- ornat czerwony i paramenty (velum, bursa, stuła i manipularz),
- ornat i paramenty (stuła i manipularz),
- ornat czarny,
- ornat czerwony i paramenty (velum, bursa, stuła i manipularz),
- ornat czerwony,
- ornat czerwony i paramenty (stuła i manipularz),
- ornat zielony i paramenty (velum, bursa, stuła i manipularz),
- dzwon.
- elementy wyposażenia ruchomego dawnego kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja Biskupa; B-740 z 12.01.2016 roku:
 - ołtarz główny,
 - obraz *Św. Mikołaj*, w ołtarzu jw.,
 - rzeźba *Św. Piotr*, w ołtarzu jw.,
 - rzeźba *Św. Paweł*, w ołtarzu jw.,
 - tabernakulum, w ołtarzu jw.,
 - destrukty desek stropowych z dekoracją malarską,
 - malowidło za ołtarzem głównym,
 - malowidła na stropach nawy i prezbiterium.

GOLCOWA

- wyposażenie ruchome oraz dekoracje malarskie w kościele parafialnym pw. św. Barbary; B-361 z 13.09.2010 roku:
 - ołtarz główny,
 - obraz *Matka Boża z Joachimem i Anną*, w ołtarzu jw.,
 - obraz *Święta Rodzina*, w ołtarzu jw.,
 - obraz *Trójca Święta*, w ołtarzu jw.,
 - rzeźba *Św. Piotr*, w ołtarzu jw.,
 - rzeźba *Św. Paweł*, w ołtarzu jw.,
 - rzeźba *Św. Stanisław Bp*, w ołtarzu jw.,

- rzeźba *Św. Wawrzyniec*, w ołtarzu jw.,
- rzeźby *para putt*, w ołtarzu jw.,
- tabernakulum, w ołtarzu jw.,
- antependium, w ołtarzu jw.,
- ambona,
- ołtarz boczny z figurą Dzieciątka Jezus, w prezbiterium,
- feretron z obrazami *Matka Boża Różańcowa* i *Najświętsze Serce Pana Jezusa*,
- chrzcielnica,
- pokrywa chrzcielniczy,
- rzeźba *Chrystus Zmartwychwstały*,
- krucyfiks,
- ołtarz boczny pw. św. Barbary,
- obraz *Święta Barbara*, w ołtarzu jw.,
- sukienka obrazu *Święta Barbara*, w ołtarzu jw.,
- rzeźby *para putt*, w ołtarzu jw.,
- ołtarz boczny z obrazem *Matki Bożej Nieustającej Pomocy*,
- rzeźba *Matka Boża z Dzieciątkiem*,
- krucyfiks na belce tęczowej,
- obraz *Matka Boża Jackowa*,
- obraz *Św. Barbara*,
- pająk,
- obraz *Św. Stanisław Kostka*,
- obraz *Św. Jacek*,
- konfesjonał,
- prospekt organowy,
- polichromia ścian i stropów.
- elementy wyposażenia ruchomego kościoła parafialnego pw. św. Barbary; B-805 z 09.11.2016 roku:
 - dokument konsekracji kościoła,
 - umbraculum,
 - obraz *Święta Barbara*,
 - księga „*Liber Documentorum Ecclesia Parochialis in Golcowa*”.

Rejestr zabytków archeologicznych

Na terenie gminy Domaradz, według aktualnego stanu rozpoznania, żaden zabytek archeologiczny nie został dotychczas objęty ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków archeologicznych województwa podkarpackiego.

7. OCENA ZASOBU ZABYTKOWEGO. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Mocne strony

- Występowanie zabytków nieruchomych o wyjątkowej wartości w skali ogólnopolskiej, w szczególności średniowiecznych kościołów w Domaradzu i Golcowej, datowanych na koniec XV wieku;
- Znaczny zasób zabytków zlokalizowanych na terenie gminy, obejmujący obiekty o wysokich wartościach historycznych, artystycznych i naukowych, a także istotnych walorach krajobrazowych;
- Istotne wzbogacenie krajobrazu kulturowego poprzez liczne obiekty zabytkowe, w tym przykłady tzw. małej architektury sakralnej, zwłaszcza kapliczek;
- Występowanie obszarów objętych ochroną przyrodniczą, w tym siecią Natura 2000;
- Zachowanie żywych tradycji lokalnych oraz kultywowanie dawnych obrzędów i zwyczajów poprzez działalność stowarzyszeń i inicjatyw społecznych;
- Obecność licznych szlaków turystycznych i spacerowych na terenie gminy i w jej bezpośrednim sąsiedztwie, w tym szlaków tematycznych związanych z zabytkami nieruchomymi, np. Szlaku Architektury Drewnianej;
- Korzystne warunki dla rozwoju turystyki kulturowej i krajoznawczej wynikające z zachowanego dziedzictwa kulturowego oraz atrakcyjnego krajobrazu;
- Zróżnicowany i atrakcyjny krajobraz naturalny oraz kulturowy;
- Wysokie walory krajobrazowe sprzyjające rozwojowi turystyki;
- Znaczny zasób pomnikowego drzewostanu;
- Korzystne położenie gminy w sąsiedztwie większego miasta powiatowego;
- Aktywność władz samorządowych oraz podejmowane działania promujące gminę jako obszar atrakcyjny turystycznie.

Słabe strony

- Brak skutecznej ochrony krajobrazu kulturowego, wynikający z niedostatecznego pokrycia gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego oraz braku planów rewaloryzacji i rewitalizacji;
- Niezadowalający stan zachowania pojedynczych obiektów zabytkowych, w szczególności niektórych kapliczek;
- Niewystarczające nakłady finansowe przeznaczane na ochronę i konserwację zabytków;
- Niski poziom cyfryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego, ograniczający powszechny dostęp do informacji o nich;
- Brak rozwiniętej bazy turystycznej i noclegowej.

Szanse

- Bardzo dobre warunki do rozwoju różnorodnych form turystyki, w szczególności turystyki pieszej i rowerowej, z wykorzystaniem zasobów dziedzictwa kulturowego;
- Możliwość pozyskiwania środków finansowych na ochronę zabytków i dziedzictwa kulturowego z funduszy zewnętrznych, w tym krajowych i europejskich;
- Położenie gminy w regionie o bogatej tradycji kulturowej, dużym nasyceniu zabytkami oraz wysokich walorach środowiska naturalnego;
- Aktywność lokalnych społeczności w zakresie podtrzymywania i popularyzowania tradycji regionalnych;
- Możliwość organizacji wydarzeń plenerowych, festynów oraz rekonstrukcji historycznych jako elementów promocji dziedzictwa i integracji społecznej.

Zagrożenia

- Postępująca degradacja obiektów zabytkowych i krajobrazu kulturowego wskutek braku systematycznej ochrony i niewystarczających nakładów finansowych;
- Negatywne skutki prowadzenia działalności budowlanej i inwestycyjnej bez uwzględnienia wymogów ochrony zabytków;
- Procesy naturalne, takie jak erozja gleb i zmiany hydrologiczne, prowadzące do niszczenia stanowisk archeologicznych oraz zabytków materialnych;
- Ograniczona świadomość społeczna w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego;

- Brak kompleksowego systemu dokumentacji i monitoringu zabytków w gminie;
- Negatywne skutki działalności budowlanej poprzez negatywny wpływ nowych inwestycji na krajobraz kulturowy.

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Realizując postulaty umieszczone w „Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Domaradz na lata 2018-2021” zostały wykonane:

- **„Prace konserwatorskie i restauratorskie zabytkowego gotyckiego kościoła z 1444r. pw. Św. Mikołaja Biskupa w Domaradzu wraz z jego otoczeniem”**

Wartość wykonanych robót brutto to kwota 507 804,01 zł.

Zadanie dofinansowano ze środków dotacji celowej udzielonej przez Gminę Domaradz na podstawie umowy nr 1/2024/RPOZ/2022/4125/PolskiLad z dnia 24.05.2024 r. w wysokości 449.968,06 zł z tego:

- 8.999,36 zł udział własny Gminy Domaradz
- 440.968,70 zł środki z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków.

W ramach umowy zostały wykonane roboty w następującym zakresie:

- 1) Prace konserwatorskie pokrycia gontowego dachów i elewacji zabytkowego drewnianego kościoła z I połowy XV w. w Domaradzu oraz elewacji wolnostojącej dzwonnicy przy kościele,
- 2) Prace restauratorskie w otoczeniu zabytkowego drewnianego gotyckiego kościoła z I połowy XV w. w Domaradzu

- **„Prace remontowo – konserwatorskie przy kościele pw. Św. Józefa w Baryczy”**

Na realizację tego zadania zostały przyznane środki z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków na podstawie wniosku o dofinansowanie złożonego przez Gminę Domaradz.

Gmina Domaradz przekazała środki w wysokości 300.000,00 zł , z czego 98% tj. 294.000,00 zł w formie dotacji ze środków z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków oraz 2% tj. 6.000,00 zł stanowiące udział własny Gminy Domaradz.

Całkowity koszt realizacji zadania wyniósł 467.662,43 zł.

W ramach inwestycji wykonano następujące zagadnienia związane z robotami remontowo-konserwatorskimi:

- 1) Konserwacja drzwi zewnętrznych
 - 2) Wykonanie izolacji przeciwwilgociowej poziomej ścian i słupów (iniekcja) oraz podbudowy i izolacji poziomej nowej posadzki
 - 3) Demontaż drewnianej boazerii w prezbiterium i remont ścian pod boazerią
 - 4) Ułożenie nowej posadzki w prezbiterium, nawie, przedsionku oraz zakrystii północnej
- **Zarządzeniem Nr 50.58.2025 Wójta Gminy Domaradz z dnia 10 października 2025r. włączono do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Domaradz - Ogrodzenie Zespołu Kościelnego położonego w otoczeniu zespołu kościelnego w Golcowej na działce nr ewid. 8106.**

Założenia Programu Opieki nad Zabytkami formułowane są na okres czterech lat i przyjmuje się ten przedział czasowy jako ramowy okres ich realizacji. Należy jednak podkreślić, że część zaplanowanych działań i postulatów ma charakter długofalowy, co oznacza, iż ich pełna realizacja może wykraczać poza wskazany horyzont czasowy programu.

a) Zabytki nieruchome oraz krajobraz kulturowy

Zgodnie z przepisami ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami, wszelkie działania podejmowane przy obiektach zabytkowych oraz w ich otoczeniu, w granicach określonych decyzją o wpisie do rejestru zabytków, wymagają uzyskania stosownych uzgodnień i pozwoleń Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wymóg ten powinien być każdorazowo uwzględniany w decyzjach administracyjnych oraz dokumentach planistycznych sporządzanych na poziomie gminy.

Dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego zasadne jest posiadanie przez gminę studium wartości kulturowych, obejmującego kompleksowe rozpoznanie zasobu zabytkowego.

Dokument taki, oprócz rysu historycznego obiektów, powinien zawierać ustalenia dotyczące zasad ochrony oraz indywidualnie określone potrzeby konserwatorskie. Studium to stanowiłoby istotne narzędzie pomocnicze przy opracowywaniu dokumentów planistycznych, takich jak studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, decyzje o warunkach zabudowy oraz decyzje o lokalizacji inwestycji celu publicznego, umożliwiając prowadzenie spójnej i świadomej polityki ochrony zabytków.

Jednym z kluczowych zadań gminy w zakresie ochrony zabytków nieruchomych jest prawidłowe prowadzenie gminnej ewidencji zabytków. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r., znacząco wzmocniła rangę gminnej ewidencji zabytków, nadając jej charakter źródła prawa miejscowego. Zgodnie z art. 19 ust. 1 pkt a ustawy, ochrona obiektów wpisanych do rejestru zabytków wraz z ich otoczeniem, a także zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, musi być bezwzględnie uwzględniana w decyzjach administracyjnych dotyczących zagospodarowania terenu.

Gmina Domaradz posiada gminną ewidencję zabytków prowadzoną w formie kart adresowych zawierających dane identyfikujące obiekty. Ewidencja ta stanowi część wojewódzkiej, a następnie krajowej ewidencji zabytków prowadzonej przez Generalnego Konserwatora Zabytków i stanowi podstawę do opracowywania programów opieki nad zabytkami. Istotnym zadaniem gminy pozostaje bieżący monitoring stanu zachowania obiektów oraz systematyczna aktualizacja ewidencji, która z założenia nie ma charakteru zamkniętego. Za zgodą Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do ewidencji mogą być włączane nowe, wartościowe obiekty, natomiast obiekty zdegradowane, przekształcone lub nieistniejące powinny być z niej usuwane.

Kolejnym istotnym elementem skutecznej ochrony zabytków jest ich właściwe uwzględnianie w dokumentach planowania przestrzennego. Podstawowym dokumentem w tym zakresie jest studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. W przypadku Gminy Domaradz dokument ten wymaga aktualizacji i uzupełnienia w zakresie zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym. Obecne zapisy w sposób niewystarczający odnoszą się do zasobu zabytkowego gminy, pomijając m.in. potencjał turystyczny drewnianych kościołów gotyckich w Domaradzu i Golcowej, datowanych na koniec XV wieku. Zasadne jest uzupełnienie studium o pełny wykaz zabytków nieruchomych i stanowisk archeologicznych oraz wyraźne podkreślenie wyjątkowej wartości najcenniejszych obiektów.

Zgodnie z art. 7 ust. 4 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami, jedną z form ochrony zabytków jest wprowadzenie odpowiednich zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz w decyzjach o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego. W nowych planach miejscowych zakres ochrony powinien być dostosowany do wartości poszczególnych obiektów. Zabytki wpisane do rejestru powinny być objęte ścisłą strefą ochrony konserwatorskiej oraz strefą ochrony ich otoczenia, z określeniem rygorów inwestycyjnych zapewniających zachowanie ekspozycji i integralności krajobrazowej. W obszarach o dużym nasyceniu zabytkami zasadne jest wyznaczanie szerszych stref ochrony krajobrazu kulturowego, opartych na specjalistycznych opracowaniach.

Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków powinny być objęte ochroną punktową oraz zachowane in situ, w szczególności dotyczy to kapliczek. Dokumenty planistyczne powinny również uwzględniać ochronę ogólnego krajobrazu gminy poprzez utrzymanie historycznych układów przestrzennych, tradycyjnych form zabudowy oraz harmonijnej kompozycji przestrzeni wiejskiej. Decyzje administracyjne dotyczące terenów z zabytkami ujętymi w GEZ powinny być każdorazowo uzgadniane z właściwym organem konserwatorskim.

Plany odnowy miejscowości powinny w większym stopniu uwzględniać dziedzictwo kulturowe oraz potrzeby jego ochrony. Gmina powinna również podejmować działania zmierzające do wpisania do rejestru zabytków nieruchomych obiektów o wysokiej wartości historycznej, które dotychczas nie zostały objęte taką formą ochrony. W szczególności dotyczy to dzwonnicy kościelnej w Baryczy wraz z kaplicą w ogrodzeniu oraz figurą przydrożną Jezusa Chrystusa.

Działania samorządu powinny obejmować wspieranie właścicieli zabytków w procesach wpisu do rejestru oraz udział w opracowywaniu dokumentacji historycznej i konserwatorskiej. Pomimo że zabytki wpisane do rejestru nie stanowią własności gminy, są one jej wizytówką, dlatego ich dobry stan zachowania powinien być traktowany priorytetowo. W ostatnich latach zabytkowe kościoły parafialne w Baryczy, Domaradzu i Golcowej były przedmiotem kompleksowych prac konserwatorskich i obecnie ich stan należy określić jako bardzo dobry. Niezbędne jest jednak prowadzenie regularnych przeglądów oraz bieżących prac konserwacyjnych, w tym także w obrębie ich otoczenia.

Odrębnym zagadnieniem pozostaje ochrona cmentarzy rzymskokatolickich, które wymagają stałych prac porządkowych, zachowania historycznego układu oraz zabezpieczenia najbardziej zagrożonych nagrobków.

Istotnym zadaniem gminy jest również przeznaczanie środków finansowych z własnego budżetu na dofinansowanie prac konserwatorskich przy zabytkach wpisanych do rejestru oraz wspieranie właścicieli w pozyskiwaniu środków zewnętrznych. Na stronie internetowej gminy powinny być publikowane aktualne informacje dotyczące możliwości uzyskania dofinansowania m.in. z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Marszałka Województwa Podkarpackiego, Funduszu Kościelnego oraz WFOŚiGW.

Najważniejsze wnioski i kierunki działań

Najpilniejsze działania w zakresie opieki nad zabytkami na terenie gminy obejmują:

- Aktualizacja studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego – w zakresie dziedzictwa kulturowego, w tym pełnego wykazu zabytków nieruchomych i stanowisk archeologicznych, uwzględniającego potencjał turystyczny oraz wyjątkową wartość najcenniejszych obiektów.
- Systematyczny monitoring stanu zachowania obiektów zabytkowych – bieżąca kontrola stanu zabytków, w tym kościołów, kapliczek, figur przydrożnych i cmentarzy, w celu wykrywania zagrożeń i planowania działań konserwatorskich.
- Cykliczna aktualizacja gminnej ewidencji zabytków – uwzględniająca nowe obiekty o wysokiej wartości historycznej oraz usuwanie obiektów zdegradowanych, przekształconych lub nieistniejących, zgodnie z wytycznymi Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- Prowadzenie spójnej polityki przestrzennej uwzględniającej ochronę zabytków i krajobrazu kulturowego – w tym wprowadzanie odpowiednich zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz decyzjach administracyjnych, zapewniających ochronę otoczenia obiektów zabytkowych i historycznych układów przestrzennych.
- Wspieranie działań zmierzających do wpisu najcenniejszych obiektów do rejestru zabytków – w tym dzwonnicy kościelnej w Baryczy z kaplicą i figurą przydrożną Jezusa Chrystusa oraz innych obiektów o wysokiej wartości historycznej, obecnie nieobjętych rejestrem.
- Poprawa stanu zachowania zabytków poprzez działania organizacyjne i finansowe – obejmujące konserwację, prace porządkowe, odnowę cmentarzy, ochronę nagrobków, utrzymanie małej architektury sakralnej i pomnikowego drzewostanu.
- Zabezpieczenie środków finansowych na prace konserwatorskie i ochronne – z budżetu gminy oraz z funduszy zewnętrznych (krajowych i europejskich), w tym Ministra

Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Marszałka Województwa Podkarpackiego, Funduszu Kościelnego oraz WFOŚiGW.

b) Zabytki ruchome

Zabytki ruchome z terenu gminy Domaradz mają w przeważającej mierze charakter sakralny. Obejmują one przede wszystkim wyposażenie oraz wystrój malarski kościołów parafialnych w Baryczy, Domaradzu i Golcowej, a także zabytkowe pomniki nagrobne zlokalizowane na cmentarzach rzymskokatolickich oraz kapliczki stanowiące element tzw. małej architektury sakralnej.

Jednym z najważniejszych zadań gminy w zakresie ochrony zabytków ruchomych jest zabezpieczenie środków finansowych w budżecie samorządu na dofinansowanie prac konserwatorskich przy tego typu obiektach. Równolegle gmina powinna wspierać właścicieli i zarządców zabytków w działaniach zmierzających do pozyskiwania środków zewnętrznych przeznaczonych na konserwację i restaurację zabytków ruchomych.

Do rejestru zabytków ruchomych województwa podkarpackiego w przyszłości powinny zostać wpisane:

- najcenniejsze elementy wyposażenia ruchomego kościoła parafialnego w Baryczy;
- wybrane, wartościowe kamienne nagrobki znajdujące się na cmentarzach rzymskokatolickich w Baryczy, Domaradzu i Golcowej;
- najcenniejsze przykłady kapliczek z terenu gminy Domaradz.

Szczególną uwagę należy poświęcić kapliczkom, których indywidualny wpis do rejestru zabytków ruchomych mógłby znacząco wzmocnić ich ochronę prawną in situ, zapewnić właściwy nadzór konserwatorski nad prowadzonymi pracami oraz umożliwić skuteczniejsze pozyskiwanie środków publicznych na ich konserwację i restaurację. Obecnie wszystkie kapliczki na terenie gminy objęte są ochroną poprzez ujęcie w gminnej ewidencji zabytków. Pomimo że w większości znajdują się na działkach prywatnych, stanowią one ważny element krajobrazu kulturowego gminy i jako takie powinny być zachowane.

Gmina Domaradz powinna wspierać właścicieli kapliczek w działaniach konserwatorskich oraz każdorazowo uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków planowane prace przy obiektach

ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Ochronę kapliczek można dodatkowo wzmocnić poprzez odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Obiekty te należy bezwzględnie chronić w miejscu ich pierwotnej lokalizacji; ich ewentualne przemieszczenie dopuszczalne jest jedynie w wyjątkowych sytuacjach, takich jak zagrożenie wynikające z przebudowy infrastruktury drogowej, i wyłącznie w obrębie tej samej działki lub ciągu komunikacyjnego. W procesie konserwacji należy zachować oryginalną bryłę oraz materiał, z którego wykonano obiekt.

Zabytkowe nagrobki na terenie gminy Domaradz zlokalizowane są na trzech cmentarzach rzymskokatolickich. Znaczna część tych obiektów pozostaje obecnie bez należytej opieki, co prowadzi do ich stopniowej degradacji. W związku z tym zasadne jest podejmowanie przez gminę inicjatyw, we współpracy z właścicielami cmentarzy, zmierzających do tworzenia stowarzyszeń lub innych form organizacyjnych, których celem byłoby ratowanie i konserwacja zabytkowych nagrobków. Organizacje te mogłyby zajmować się pozyskiwaniem środków finansowych, uzyskiwaniem niezbędnych pozwoleń oraz koordynacją i nadzorem nad pracami konserwatorskimi.

Równocześnie należy dokonać wyboru najcenniejszych nagrobków z poszczególnych cmentarzy i wystąpić do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskami o objęcie ich ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków ruchomych. W pierwszej kolejności priorytetem powinno być jednak zabezpieczenie obiektów najbardziej zagrożonych zniszczeniem, a dopiero w dalszym etapie przeprowadzenie kompleksowych prac konserwatorskich.

Najważniejsze wnioski i kierunki działań

Do najpilniejszych działań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami ruchomymi na terenie gminy należą:

- Wspieranie działań zmierzających do wpisu najcenniejszych obiektów ruchomych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego – w tym wyposażenia kościołów, nagrobków oraz kapliczek, aby zapewnić im najwyższy poziom ochrony prawnej.
- Współfinansowanie prac konserwatorskich prowadzonych przy zabytkach ruchomych – zapewniające właściwe utrzymanie, ochronę i odnowę obiektów o wartości historycznej, artystycznej i naukowej.

- Podejmowanie działań na rzecz poprawy stanu zachowania oraz systematycznej konserwacji cennych zabytków ruchomych – obejmujące zarówno obiekty sakralne, jak i nagrobki i elementy małej architektury sakralnej.
- Uzgadnianie wszystkich działań prowadzonych przy kapliczkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków – w celu zachowania ich integralności, ekspozycji i wartości historycznej.
- Wspieranie inicjatyw lokalnych, w tym tworzenia stowarzyszeń zajmujących się ratowaniem zabytkowych nagrobków i elementów małej architektury sakralnej, co sprzyja aktywizacji społecznej i podtrzymaniu dziedzictwa kulturowego.
- Wprowadzanie zapisów ochronnych dotyczących kapliczek i innych zabytków ruchomych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, zapewniających ich ochronę w procesach inwestycyjnych i zagospodarowania terenu.

c) Zabytki archeologiczne

Podstawą skutecznej opieki nad zabytkami archeologicznymi na terenie gminy Domaradz powinno być prawidłowe i systematyczne prowadzenie ewidencji stanowisk archeologicznych. Rzetelne rozpoznanie ich lokalizacji, zasięgu oraz charakteru stanowi kluczowy element ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego gminy. W tym celu niezbędne jest posiadanie aktualnej gminnej ewidencji zabytków obejmującej stanowiska archeologiczne, sporządzonej w oparciu o zasoby wojewódzkiej ewidencji zabytków, w szczególności o karty KESA powstałe w ramach realizacji programu Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP).

Istotnym elementem prawidłowo prowadzonej opieki nad zabytkami archeologicznymi jest także realizacja ponownych, weryfikacyjnych badań powierzchniowych na obszarach AZP zlokalizowanych na terenie gminy, zwłaszcza tych rozpoznanych w latach 80. XX wieku. Wykaz stanowisk archeologicznych nie stanowi bowiem zbioru zamkniętego, a same stanowiska podlegają znacznie silniejszym przeobrażeniom niż inne kategorie zabytków. Wynika to zarówno z czynników naturalnych (erozja gleby, sukcesja roślinności), jak i działalności człowieka (zabudowa, intensywna gospodarka rolna), często prowadzących do nieświadomej degradacji relikwów archeologicznych.

Z tych względów cykliczna weryfikacja zasobu archeologicznego gminy jest niezbędna dla właściwego określenia zagrożeń oraz formułowania skutecznych postulatów ochronnych. Zadanie to pozostaje w kompetencjach Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, jednak udział gminy

powinien polegać na wsparciu organizacyjnym i finansowym działań zmierzających do aktualizacji stanu rozpoznania stanowisk archeologicznych.

Należy podkreślić, iż zagadnienia związane z pradziejami oraz historią osadnictwa na terenie gminy Domaradz nie doczekały się dotychczas kompleksowego opracowania. Gmina nie dysponuje studium wartości kulturowych, dokumentem całościowo ujmującym problematykę dziedzictwa kulturowego, w tym rzetelne wartościowanie stanowisk archeologicznych wraz z wyznaczeniem stref ochronnych, dostosowanych indywidualnie do charakteru danego obiektu lub zespołu stanowisk. Opracowanie tego typu miałooby istotne znaczenie dla sporządzania dokumentów planistycznych oraz prowadzenia spójnej polityki przestrzennej w zakresie ochrony zabytków.

Jednym z kluczowych instrumentów ochrony stanowisk archeologicznych na poziomie gminy jest właściwe uwzględnianie ich w dokumentach planowania przestrzennego, w szczególności w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Obowiązujące studium w niewystarczającym stopniu odnosi się do archeologicznego dziedzictwa kulturowego gminy – brak w nim pełnego wykazu stanowisk archeologicznych, ich właściwego wartościowania oraz jednoznacznych zapisów dotyczących zasad ochrony. Również graficzne przedstawienie stanowisk jest nieczytelne i nie oddaje ich rzeczywistego zasięgu terenowego, co znacząco utrudnia skuteczną ochronę.

Zgodnie z art. 7 ust. 4 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami, ochrona zabytków archeologicznych powinna być realizowana poprzez odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz w decyzjach administracyjnych, w tym decyzjach o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego. Stanowiska archeologiczne powinny być precyzyjnie oznaczane na załącznikach graficznych planów miejscowych, a w ich treści należy wprowadzać zapisy ustanawiające ochronę konserwatorską oraz obowiązek uzgadniania zamierzeń inwestycyjnych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Uwzględnianie uwarunkowań konserwatorskich na etapie planowania inwestycji pozwala na ochronę dziedzictwa archeologicznego już w fazie koncepcyjnej, minimalizując ryzyko jego zniszczenia. W przypadku odkrycia w trakcie badań archeologicznych obiektów o wyjątkowej wartości, możliwe jest objęcie terenu ścisłą ochroną konserwatorską, a w uzasadnionych przypadkach – wpisanie go do rejestru zabytków.

Na szczególną uwagę zasługują stanowiska o wysokiej wartości poznawczej, w tym zespoły stanowisk mogące tworzyć rozległe kompleksy osadnicze. Tego typu koncentracje występują m.in. w miejscowości Golcowa, w rejonie przysiółka Debrza, gdzie zarejestrowano skupisko stanowisk datowanych głównie na epokę brązu. W takich obszarach zasadne jest wyznaczenie stref obserwacji archeologicznej oraz prowadzenie wszelkich prac ziemnych pod nadzorem archeologicznym.

Wszystkie prace ziemne prowadzone na obszarach stanowisk archeologicznych powinny być poprzedzone ratowniczymi badaniami archeologicznymi, a stanowiska szczególnie zagrożone degradacją – typowane w pierwszej kolejności do kompleksowych badań wykopaliskowych. Postuluje się również realizację planowych badań archeologicznych, mających na celu pogłębienie wiedzy o pradziejach regionu, w tym weryfikację domniemyanych obiektów obronnych, takich jak potencjalne grodzisko w Domaradzu.

Na obecnym etapie żadne stanowisko archeologiczne z terenu gminy Domaradz nie jest wpisane do rejestru zabytków. Ze względu na wysoką wartość poznawczą do objęcia tą formą ochrony w przyszłości kwalifikują się jednak wybrane stanowiska w Domaradzu i Golcowej, wskazane w niniejszym Programie. Do czasu przeprowadzenia szczegółowych badań wystarczającą formą ochrony pozostaje zabezpieczenie stanowisk poprzez zapisy planistyczne oraz decyzje administracyjne.

Do gminnej ewidencji zabytków archeologicznych należy również włączyć obszary dawnych cmentarzy przykościelnych w Domaradzu i Golcowej, funkcjonujących do XIX wieku. Ewentualne prace ziemne w tych miejscach powinny być prowadzone co najmniej pod nadzorem archeologicznym.

Aktualnie na terenie Gminy Domaradz jest 36 stanowisk archeologicznych – do Gminnej Ewidencji Zabytków wpisane są 34 stanowiska. Przy najbliższej aktualizacji GEZ – 2 pozostałe stanowiska zostaną włączone.

Najpilniejsze kierunki działań

Do kluczowych działań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami archeologicznymi na terenie gminy należą:

- Podejmowanie działań zmierzających do objęcia najcenniejszych stanowisk ścisłą ochroną konserwatorską, w tym pradziejowych kompleksów osadniczych w miejscowości Golcowa.

- Wspieranie realizacji ponownych, weryfikacyjnych badań powierzchniowych w ramach programu AZP, w celu uzupełnienia wiedzy o zasobie archeologicznym gminy.
- Wspieranie ratowniczych i planowych badań archeologicznych, szczególnie w obszarach zagrożonych degradacją lub inwestycjami budowlanymi.
- Uzupełnienie ewidencji stanowisk archeologicznych o dawne cmentarze przykościelne oraz inne, dotychczas niezewidencjonowane obiekty.
- Informowanie inwestorów o uwarunkowaniach archeologicznych już na etapie planowania inwestycji, aby ograniczyć ryzyko zniszczenia stanowisk i ułatwić zgodność z przepisami ochrony zabytków.
- Konsekwentne uwzględnianie ochrony stanowisk archeologicznych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (MPZP) oraz decyzjach administracyjnych, co zapewnia formalną ochronę i spójność działań gminy w zakresie dziedzictwa archeologicznego.
- Aktualizacja zapisów studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego w zakresie ochrony dziedzictwa archeologicznego, w tym wprowadzenie wytycznych dotyczących ochrony krajobrazu kulturowego i stanowisk archeologicznych.

d) Rozpoznanie, dokumentowanie i popularyzowanie zasobów dziedzictwa kulturowego

Istotnym zadaniem Gminy Domaradz w zakresie opieki nad zabytkami powinno być wspieranie działań zmierzających do pogłębienia wiedzy na temat zasobu dziedzictwa kulturowego znajdującego się na jej terenie, jego właściwego udokumentowania oraz szerokiego upowszechniania. Działania te przyczyniają się do kształtowania pozytywnych postaw społecznych wobec ochrony zabytków, a jednocześnie sprzyjają wzrostowi świadomości znaczenia dziedzictwa kulturowego jako czynnika rozwoju społeczno-gospodarczego, tworzenia miejsc pracy oraz budowania atrakcyjnej oferty i marki turystycznej gminy.

Realizacja powyższych celów powinna opierać się na następujących kierunkach działań:

- Prowadzenie stałego monitoringu oraz cyklicznej weryfikacji zasobów gminnej ewidencji zabytków, przy czym włączanie nowych obiektów do ewidencji oraz ich wykreślanie powinno odbywać się w porozumieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków.

- Utworzenie cyfrowej bazy danych zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz jej udostępnienie za pośrednictwem strony internetowej gminy.
- Rozbudowa i aktualizacja strony internetowej gminy poprzez zamieszczanie informacji o historii, zabytkach i dziedzictwie kulturowym oraz interaktywnych map prezentujących lokalizację obiektów zabytkowych i miejsc atrakcyjnych turystycznie.
- Inicjowanie i wspieranie, w tym finansowo, specjalistycznych opracowań dotyczących najcenniejszych obiektów zabytkowych, w tym dokumentacji konserwatorskich uwzględniających indywidualne potrzeby poszczególnych obiektów.
- Współpraca z właścicielami i zarządcami obiektów zabytkowych w celu ich udostępniania do zwiedzania, z zachowaniem zasad ochrony konserwatorskiej.
- Współpraca ze szkołami funkcjonującymi na terenie gminy w zakresie edukacji dzieci i młodzieży dotyczącej historii i dziedzictwa kulturowego gminy.
- Współdziałanie z lokalnymi stowarzyszeniami i organizacjami społecznymi, w tym kołami gospodyń wiejskich, na rzecz zachowania i kultywowania tradycji oraz dziedzictwa kulturowego regionu.
- Wspieranie inicjatyw wydawniczych i popularyzatorskich, w tym publikacji popularnonaukowych służących promocji historii i zabytków gminy.
- Organizacja wydarzeń plenerowych i kulturalnych promujących dziedzictwo kulturowe gminy.
- Organizacja szkoleń dla pracowników urzędu gminy w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. • Rozwój infrastruktury turystycznej, w tym tras pieszych i rowerowych, miejsc odpoczynku, tablic informacyjnych oraz punktów widokowych, w sposób uwzględniający walory dziedzictwa kulturowego.
- Wspieranie i promocja tradycyjnych form dawnej działalności gospodarczej i rzemiosła, takich jak m.in. olejarstwo (związane z tradycją Baryczy), kowalstwo, bednarstwo czy miodowarstwo.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Przyjmuje się, że zadania ujęte w „Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Domaradz na lata 2026–2029” będą realizowane poprzez skoordynowane działania organizacyjne, prawne, finansowe i programowe, podejmowane przez gminę we współpracy z właściwymi instytucjami oraz partnerami społecznymi.

Realizacja Programu odbywać się będzie w szczególności poprzez:

1. **Współpracę i koordynację działań** - Ścisłą współpracę władz Gminy Domaradz z Podkarpackim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, przedstawicielami Kościołów i związków wyznaniowych, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami regionalnymi, a także instytucjami i ośrodkami naukowymi.
2. **Działania własne samorządu gminnego, w tym:**
 - a) **działania o charakterze prawnym** – w szczególności uchwalanie i aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględniających ochronę zabytków i krajobrazu kulturowego, a także podejmowanie inicjatyw zmierzających do wpisu do rejestru zabytków obiektów posiadających szczególne wartości;
 - b) **działania finansowe** – obejmujące właściwe utrzymanie, remonty i prace konserwatorskie przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy, a także udzielanie dotacji, stosowanie systemów ulg, nagród i zachęt dla właścicieli oraz użytkowników zabytków;
 - c) **działania programowe** – polegające na opracowywaniu i realizacji projektów oraz programów o zasięgu lokalnym i regionalnym, związanych z ochroną i popularyzacją dziedzictwa kulturowego;
 - d) **działania uzupełniające** – w tym inicjatywy promocyjne, edukacyjne, informacyjne i stymulujące aktywność społeczną w obszarze opieki nad zabytkami.
3. **Wykorzystanie środków zewnętrznych**, w szczególności realizację zadań w ramach programów dofinansowywanych ze środków Unii Europejskiej oraz innych funduszy krajowych i regionalnych przeznaczonych na ochronę dziedzictwa kulturowego.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Finansowanie działań w zakresie opieki nad zabytkami na terenie gminy Domaradz odbywa się zgodnie z przepisami **Rozdziału 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1292)** Zgodnie z ustawą, obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na podmiocie posiadającym do niego tytuł prawny, w tym także jednostkach sektora publicznego.

Zadania gminy w zakresie opieki nad zabytkami mogą być finansowane ze źródeł krajowych, regionalnych i lokalnych, w tym w szczególności:

1. **Budżet gminy Domaradz**

- finansowanie dotyczy zabytków będących własnością gminy lub pozostających w trwałym zarządzie jej jednostek organizacyjnych, w tym zakładów budżetowych;
- możliwe jest także wspieranie zabytków należących do osób prywatnych lub innych podmiotów, w formie dotacji lub ulg finansowych;
- zasady udzielania dotacji i świadczeń wspierających określa prawo lokalne gminy.

2. **Budżet Województwa Podkarpackiego**

- W ramach dotacji przyznawanych przez Marszałka Województwa na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków;

3. **Budżet Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**

- źródłem finansowania dotacji udzielanych przez PWKZ jest budżet Wojewody Podkarpackiego w dyspozycji PWKZ

4. **Budżet Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego**

- dotacje udzielane corocznie w ramach programów ministerialnych, zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków;
- informacje i aktualne konkursy: MKDNI Dz – ochrona zabytków

5. **Dotacje unijne i fundusze międzynarodowe**

Środki mogą pochodzić z programów współfinansowanych przez Unię Europejską i inne mechanizmy, w tym:

- Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego;
- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko;

- Norweski Mechanizm Finansowy i EOG.
- 6. **Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej**
- środki mogą być przeznaczane na prace związane z ochroną parków i zespołów zabytkowych, w tym obiektów i terenów zieleni wpisanych do rejestru zabytków lub objętych ochroną na podstawie ustawy o ochronie zabytków;

Uwagi dodatkowe:

- Wnioski o dofinansowanie prac przy zabytkach winny być składane zgodnie z obowiązującymi procedurami i regulaminami poszczególnych instytucji finansujących.
- Gmina Domaradz będzie aktywnie monitorować dostępność źródeł finansowania i wspierać właścicieli zabytków w pozyskiwaniu dotacji.
- Priorytetowo finansowane będą prace przy obiektach o wysokiej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej, wymagających interwencji konserwatorskiej lub pilnych prac zabezpieczających.

**11. 1. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH GMINY DOMARADZ
UJĘTYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW.**

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres / lokalizacja	Datowanie
1.	BARYCZ	kościół parafialny pw. św. Józefa	nieopodal nr 196	1907-1908
2.	BARYCZ	dzwonnica kościelna	nieopodal nr 196	1908
3.	BARYCZ	figura przydrożna Jezusa Chrystusa	nieopodal nr 196 / przy kościele parafialnym	l. 30-te XX w. (?)
4.	BARYCZ	kaplica	nieopodal nr 196 / w ogrodzeniu kościoła parafialnego	l. 30-te XX w. (?)
5.	BARYCZ	cmentarz rzymskokatolicki	nieopodal nr 196	k. XIX / pocz. XX w.
6.	BARYCZ	kapliczka	nieopodal nr 49	k. XIX w.
7.	BARYCZ	kapliczka	nieopodal nr 98	k. XIX w.
8.	BARYCZ	kapliczka	nieopodal nr 107 / przy drodze od kościoła w kierunku na Gwoźnicę Górną	1885 r.
9.	BARYCZ	kapliczka	przy drodze od kościoła w kierunku na Gwoźnicę Górną	1954 r.
10.	BARYCZ	kapliczka	nieopodal nr 246	pocz. XX w.
11.	BARYCZ	stanowisko archeologiczne nr 1; AZP 108-76/26		epoka kamienia – epoka brązu
12.	DOMARADZ	dawny kościół parafialny pw. św. Mikołaja Biskupa	nieopodal nr 436	1485 r.; rozbudowany w 1878 r.
13.	DOMARADZ	dzwonnica kościelna	przy dawnym kościele parafialnym / nieopodal nr 436	1936 r.
14.	DOMARADZ	dawny cmentarz rzymskokatolicki	w otoczeniu dawnego kościoła parafialnego / nieopodal nr 436	k. XV w.
15.	DOMARADZ	cmentarz rzymskokatolicki	przy skrzyżowaniu dróg do Rzeszowa i Przemyśla	2 poł. XIX w.
16.	DOMARADZ	kapliczka	nieopodal nr 16 / przy drodze do Golcowej	l. 30-te XX w.
17.	DOMARADZ	kapliczka	nieopodal nr 25 / przy drodze do Golcowej	k. XIX w.
18.	DOMARADZ	kapliczka	nieopodal nr 29A / przy drodze do Golcowej	k. XIX w.
19.	DOMARADZ	kapliczka	nieopodal nr 227 / przy drodze do Miejsca Piastowego	l. 20-te XX w.
20.	DOMARADZ	kapliczka	nieopodal nr 459 / przy drodze do Baryczy	l. 20-te XX w.
21.	DOMARADZ	kapliczka	nieopodal nr 654 / przy	l. 10-te XX w.

			drodze do Golcowej	
22.	DOMARADZ	kapliczka	obok nr 762 / nieopodal cmentarza	l. 30-te XX w.
23.	DOMARADZ	kapliczka	przy granicy z Golcową	pocz. XIX w.
24.	DOMARADZ	kapliczka	przy drodze do Golcowej	1898 r.
25.	DOMARADZ	kapliczka	przy drodze do Golcowej	l. 20-te XX w.
26.	DOMARADZ	kapliczka	przy drodze do Golcowej	pocz. XX w.
27.	DOMARADZ	kapliczka	przy drodze do Golcowej	l. 30-te XX w.
28.	DOMARADZ	kapliczka	przy drodze do Golcowej	pocz. XX w.
29.	DOMARADZ	kapliczka	przy drodze w kierunku Miejsca Piastowego	k. XIX w.
30.	DOMARADZ	kapliczka	przy drodze w kierunku Miejsca Piastowego	2 poł. XIX w.
31.	DOMARADZ	kapliczka	przy drodze do Baryczy	l. 30-te XX w.
32.	DOMARADZ	stanowisko archeologiczne nr 1; AZP 109-75/1		dat. nieokreślone
33.	DOMARADZ	stanowisko archeologiczne nr 2; AZP 108-76/1		neolit
34.	DOMARADZ	stanowisko archeologiczne nr 4; AZP 108-76/5		okres wpływów rzymskich
35.	DOMARADZ	stanowisko archeologiczne nr 5; AZP 108-76/6		wczesna epoka brązu, neolit
36.	DOMARADZ	stanowisko archeologiczne nr 6; AZP 108-76/7		dat. nieokreślone
37.	DOMARADZ	stanowisko archeologiczne nr 7; AZP 108-76/8		dat. nieokreślone
38.	DOMARADZ	stanowisko archeologiczne nr 8; AZP 108-76/9		neolit
39.	DOMARADZ	stanowisko archeologiczne nr 9; AZP 108-76/10		epoka brązu – okres halsztacki
40.	DOMARADZ	stanowisko archeologiczne nr 10; AZP 108-76/11		neolit, wczesna epoka brązu
41.	DOMARADZ	stanowisko archeologiczne nr 11; AZP 108-76/12		epoka brązu – okres halsztacki, epoka kamienia – wczesna epoka brązu
42.	DOMARADZ	stanowisko archeologiczne nr 12; AZP 108-76/13		neolit, epoka brązu – okres halsztacki
43.	DOMARADZ	stanowisko archeologiczne nr 13; AZP 108-76/14		okres halsztacki
44.	DOMARADZ	stanowisko archeologiczne nr 14; AZP 109-75/17		wczesna epoka brązu
45.	GOLCOWA	kościół parafialny pw. św.	nieopodal nr 1	1485 r.;

		Barbary		przebudowany w 1887 r.
46.	GOLCOWA	dzwonnica kościelna	przy kościele parafialnym / nieopodal nr 1	1903 r.
47.	GOLCOWA	lamus	przy kościele parafialnym / nieopodal nr 1	1922 r.
48.	GOLCOWA	cmmentarz rzymskokatolicki	na południowy wschód od kościoła parafialnego (w głąb wsi)	2 poł. XIX w.
49.	GOLCOWA	ogrodzenie zespołu kościelnego	w otoczeniu zespołu kościelnego w Golcowej – dz. nr ewid. 8106/1 w Golcowej	1903 r. i lata 70-te XX wieku
50.	GOLCOWA	kapliczka	nieopodal nr 67	k. XIX w.
51.	GOLCOWA	kapliczka	nieopodal nr 575 / naprzeciw kościoła parafialnego	k. XIX w.
52.	GOLCOWA	kapliczka	nieopodal przystanku „Golcowa Środek”	k. XIX w.
53.	GOLCOWA	kapliczka	Doboszówka	k. XIX w.
54.	GOLCOWA	kapliczka	Doboszówka	pocz. XX w.
55.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 2; AZP 108-76/3		dat. nieokreślone
56.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 3; AZP 109-76/2		wczesne średniowiecze (?)
57.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 4; AZP 109-76/3		dat. nieokreślone
58.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 5; AZP 108-76/4		dat. nieokreślone
59.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 6; AZP 109-77/9		okres wpływów rzymskich (?)
60.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 7; AZP 109-77/10		kultura prehistoryczna
61.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 8; AZP 109-76/34		schyłek neolitu
62.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 9; AZP 109-76/35		epoka brązu i okres halsztacki
63.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 10; AZP 109-76/36		epoka kamienia
64.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 11; AZP 108-76/15		dat. nieokreślone
65.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 12; AZP 108-76/16		dat. nieokreślone
66.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 13; AZP 108-76/17		dat. nieokreślone
67.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 14; AZP 108-76/18		kultura neolitu
68.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 15; AZP 108-76/19		datowanie nieokreślone /

				okres wpływów rzymskich (?)
69.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 16; AZP 108-76/20		epoka brązu – okres halszacki
70.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 17; AZP 108-76/21		neolit
71.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 18; AZP 108-76/22		neolit
72.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 19; AZP 108-76/23		neolit, dat. nieokreślone
73.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 20; AZP 108-76/24		epoka brązu – okres halszacki
74.	GOLCOWA	stanowisko archeologiczne nr 21; AZP 108-76/25		neolit – wczesna epoka brązu

11. 2. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH W UKŁADZIE ALFABETYCZNYM ZLOKALIZOWANYCH NA OBSZARZE GMINY DOMARADZ, NA PODSTAWIE BADAŃ POWIERZCHNIOWYCH REALIZOWANYCH W RAMACH PROGRAMU BADAWCZEGO ARCHEOLOGICZNE ZDJĘCIE POLSKI.

L.p.	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości (nr na obszarze)	Obszar AZP	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Uwagi
1.	Barycz	1(26)	108-76	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia Epoka brązu	
2.	Domaradz	1(1)	109-75	Grodzisko	Nieokreślona	Obiekt domniemany, konieczna weryfikacja poprzez badania archeologiczne.
3.	Domaradz	2(1)	108-76	Ślad osadnictwa	Neolit	Siekierka krzemienna kultury ceramiki sznurowej.
4.	Domaradz	3(2)	108-76	Ślad osadnictwa	Wczesna epoka brązu	Znalezisko archiwalne, grot krzemienny, brak dokładnej lokalizacji.
5.	Domaradz	4(5)	108-76	Osada	Okres rzymski	Stanowisko cenne z naukowo-badawczego punktu widzenia.
6.	Domaradz	5(6)	108-76	Punkt osadniczy	Neolit Wczesna epoka brązu	
7.	Domaradz	6(7)	108-76	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
8.	Domaradz	7(8)	108-76	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
9.	Domaradz	8(9)	108-76	Punkt osadniczy	Neolit Pradzieje	Stanowisko cenne z naukowo-badawczego punktu widzenia.
10.	Domaradz	9(10)	108-76	Osada	Epoka brązu/okres halsztacki	Stanowisko cenne z naukowo-badawczego punktu widzenia.
11.	Domaradz	10(11)	108-76	Ślad osadnictwa Punkt osadniczy	Neolit Wczesna epoka brązu	

12.	Domaradz	11(12)	108-76	Punkt osadniczy Ślad osadnictwa	Epoka brązu/okres halsztacki Neolit/wczesna epoka brązu	
13.	Domaradz	12(13)	108-76	Punkt osadniczy	Neolit Epoka brązu/okres halsztacki	Stanowisko cenne z naukowo-badawczego punktu widzenia.
14.	Domaradz	13(14)	108-76	Ślad osadnictwa	Okres halsztacki	
15.	Domaradz	14(17)	109-75	Punkt osadniczy	Wczesna epoka brązu	Stanowisko cenne z naukowo-badawczego punktu widzenia.
16.	Golcowa	1(1)	109-76	Ślad osadnictwa	Neolit	Znalezisko archiwalne (koniec XIX), siekierka krzemienna, brak dokładnej lokalizacji.
17.	Golcowa	2(3)	108-76	Obiekt kultowy	Brak	Domniemane znalezisko kamiennego posągu z wizerunkiem światowida pochodzące z lat 50 XX w. Stanowisko archiwalne.
18.	Golcowa	3(2)	109-76	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	Znalezisko glinianego naczynia, brak dokładnej lokalizacji.
19.	Golcowa	4(3)	109-76	Ślad osadnictwa	Brak	Domniemane znalezisko glinianego naczynia, brak dokładnej lokalizacji.
20.	Golcowa	5(4)	108-76	Ślad osadnictwa	Nieokreślona	Stanowisko archiwalne. Brak precyzyjnej lokalizacji.
21.	Golcowa	6(9)	109-77	Punkt osadniczy	Okres rzymski	Stanowisko cenne z naukowo-badawczego punktu widzenia.
22.	Golcowa	7(10)	109-77	Punkt osadniczy	Pradzieje	
23.	Golcowa	8(34)	109-76	Ślad osadnictwa	Neolit	Znalezisko odlupka krzemiennego kultury ceramiki sznurowej.
24.	Golcowa	9(35)	109-76	Osada	Epoka brązu/okres halsztacki	Stanowisko cenne z naukowo-badawczego punktu widzenia.
25.	Golcowa	10(36)	109-76	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	
26.	Golcowa	11(15)	108-76	Ślad	Pradzieje	

				osadnictwa		
27.	Golcowa	12(16)	108-76	Punkt osadniczy	Pradzieje	
28.	Golcowa	13(17)	108-76	Punkt osadniczy	Pradzieje	
29.	Golcowa	14(18)	108-76	Ślad osadnictwa	Neolit	Czworościenna krzemienna siekierka kultury ceramiki sznurowej.
30.	Golcowa	15(19)	108-76	Ślad osadnictwa	Pradzieje	
31.	Golcowa	16(20)	108-76	Osada	Epoka brązu/okres halsztacki	Stanowisko cenne z naukowo-badawczego punktu widzenia.
32.	Golcowa	17(21)	108-76	Punkt osadniczy	Neolit	Stanowisko cenne z naukowo-badawczego punktu widzenia.
33.	Golcowa	18(22)	108-76	Punkt osadniczy	Neolit	
34.	Golcowa	19(23)	108-76	Ślad osadnictwa Punkt osadniczy	Neolit Pradzieje	Wiór krzemienny kultury pucharów lejkowatych.
35.	Golcowa	20(24)	108-76	Osada	Epoka brązu/okres halsztacki	Stanowisko cenne z naukowo-badawczego punktu widzenia.
36.	Golcowa	21(25)	108-76	Ślad osadnictwa Punkt osadniczy	Neolit/wczesna epoka brązu Pradzieje	Stanowisko cenne z naukowo-badawczego punktu widzenia.